

INGEGERD OLOFSDOTTER – DEN SVENSKA PRINSESSAN SOM BLEV RYSK STORFURSTINNA OCH KRISTET HELGON

En fingerring i guld, funnen vid arkeologiska undersökningar i Sigtuna 1995, inspirerade till att skriva denna bok. Ringen, som uppenbarligen varit avsedd för en flicka eller finlemmad kvinna, påträffades på den plats som Olof skötkonung (svensk kung ca 995–1022) troligen haft sin gård. Att förknippa ringen med dottern Ingegerd, född ca 1001, låg nära till hands.

Ingegerds levnadsöde kom att bli märkligt. Hon trolovades med Norges kung Olav (sedermera "den helige") men giftes sedan bort med den ryske fursten Jaroslav. Som storfurstinna i Kiev stod Ingegerd i spetsen då det ryska riket upplevde sin första storhetstid, manifesterat med bygget av den magnifika Sofiakatedralen.

Av Jaroslavs och Ingegerds barn blev fem söner ryska furstar och tre döttrar drottningar (i Norge, Frankrike och Ungern). Efter sin död blev Ingegerd helgonförklarad och vördas av de ortodoxt kristna som Heliga Anna av Novgorod.

SIGTUNA MUSEERS SKRIFTSERIE 6

INGEGERD – OLOF SKÖTKONUNGS DOTTER

INGEGERD

OLOF SKÖTKONUNGS DOTTER

Ett kninnoöde från vikingatiden

Rune Edberg

INGEGERD
OLOF SKÖTKONUNGS
DOTTER

Ett kvinnoöde från vikingatiden

Rune Edberg

SIGTUNA MUSEERS SKRIFTSERIE 6

Omslagsfoton:
(ikon) Heliga Annas Ortodoxa församling
(ring) Gabriel Hildebrand, Riksantikvarieämbetet

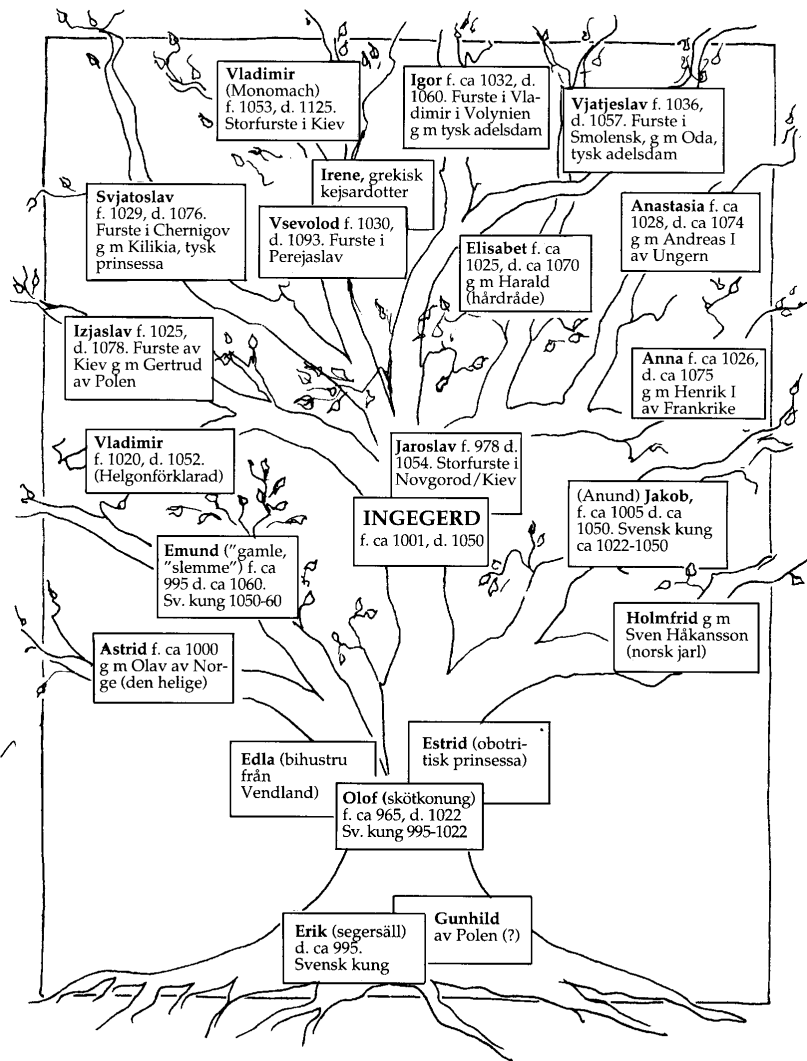
Tredje upplagan

Sigtuna 2010

ISBN 91-973069-0-8
ISSN 0280-8439

INNEHÅLL

Det okända helgonet	5
Ingegerd växer upp	7
Bröllop med förhinder	11
Friare från Novgorod	17
Det nya hemlandet	19
Krig och kristendom	23
Ingegerd stiftar fred	26
Gyllene år i Kiev	29
Ingegerds porträtt	32
Helgonförklarad	36
Ingegerds barn	40
Ingegerds grav	46
Två troparier	50
Relik till Sverige	52
”Ingegerdsringen”	54
Källor i urval	55

DET OKÄNDA HELGONET

Vi vet inte exakt vilket år som Ingegerd Olofsdotter föddes, men troligen var det omkring 1001. Hon var barn till sveakungen Olof skötkonung. Ingegerd dog 10 februari 1050 som storfurstinna i Kiev och kom sedermera att vördas som helgon.

Ingegerd levde under vikingatidens slut, en dramatisk och hektisk tid i norra Europa. Hon grep själv mer än en gång direkt in i den europeiska storpolitiken.

Ingegerd födde tio eller fler barn. Vi har säkra uppgifter om nio, som levde till vuxen ålder. En son, Vladimir, vördas liksom sin mor som helgon. Fem andra söner blev ryska furstar. Tre döttrar blev drottningar i olika europeiska länder. Ättlingar till dessa döttrar regerar ännu, snart 1000 år senare, i två europeiska furstehus, nämligen det spanska och det luxemburgska.

Ingegerd är som historisk person märkligt okänd i Sverige. Källorna till vår kunskap om hennes liv och livsverk är visserligen inte så många, inte så utförliga och heller inte så helt pålitliga. Men tillräckligt mycket går ändå att pussla ihop för att man ska kunna konstatera att hon är en av de första personerna i svensk historia, och avgjort den första kvinnan, som det är möjligt att komma en liten smula in på livet.

Som religiös gestalt är Ingegerd i ännu högre grad förbigången. I det svenska standardverket i ämnet, Tryggve Lundéns "Svenska helgon" nämns Ingegerd inte alls. "Av Sveriges helgon har endast ett, den heliga Birgitta, sin plats i Europas historia" hävdar Lundén, som i sitt verk porträtterar ett 50-tal helgon, varav många – i jämförelse med Ingegerd – endast haft en obetydlig lokal ställning. Den som söker i den ortodoxa litteraturen kan dock göra sig en annan bild av Ingegerd som där är känd under sitt ryska namn Irina och sitt helgonnamn S:ta Anna.

Som andlig gestalt lever Ingegerd fortfarande inte bara i Ryssland, utan också i Sverige. Här finns sedan 1968 en svensk-ortodox församling som bär S:ta Annas namn och där Ingegerd vördas. Inom denna svenska ortodoxi betecknas Ingegerd till och med som Sveriges skyddshelgon.

Denna skrift är en sammanställning och tolkning av tillgängligt källmaterial och av olika arkeologers, historikers och religions-

historikers arbeten. Många av uppgifterna bygger på 1200-talsförfattaren Snorre Sturlassons dokumentära berättelser och på andra isländska källor. Eftersom dessa är skrivna långt efter att de händelser som beskrivs ägt rum kan sanningshalten alltid sättas i fråga. Snorre Sturlassons kungasagor anses emellertid av de flesta forskare ha ett stort historiskt värde om de behandlas källkritiskt. Många uppgifter i dem går att kontrollera med andra, oberoende källor. I kungasagorna finns emellertid också rent litterära, icke-historiska berättargrepp: ett sådant är den direktåtergivna dialogen som ger skildringarna speciell must och färg.

•••

Not till tredje upplagan

Denna lilla skrift kom för första gången ut 1997, och två upplagor är nu slutsålda. Sedan 2005 finns en engelsk översättning, också i Sigtuna Museums skriftserie, med titeln "Viking Princess, Christian Saint".

När nu en tredje upplaga blivit verklighet har jag passat på att aktualisera och rätta några uppgifter. Jag har vidare stuvat om text och bild en smula och fört in en kort rapport i text och bild om den Ingegerdsrelik som i februari 2009 överfördes från Moskva till Sverige.

Citaten från Snorre Sturlassons Nordiska kungasagor är i Karl G. Johanssons översättning. Citaten från Emunds saga är i översättning av Mats G. Larsson och hämtade från dennes bok *Rusernas rike*, där Emunds saga återges som bilaga. Citatet från Ingvar den vittfarnes saga är i översättning av Jan Paul Strid och hämtat från Mats G. Larssons bok *Ett ödesdigert vikingatåg*, där en del av sagan återges som bilaga. Citaten från ryskan är översatta av Stefan Lindgren. Bokens foton är publicerade med benäget tillstånd av respektive upphovsman. RE

INGEGERD VÄXER UPP

Olof, Ingegerds far, var son till Erik (segersäll) och kallas i källorna därför ibland för Olof Eriksson. Isländska sagor skriver ofta Olav sveakoning eller Olav den svenske för att skilja honom från alla andra Olof/Olav – namnet var populärt inom alla de skandinaviska kungasläkterna under vikingatiden. Först efter sin död kom Olof att kallas "skötkonung".

Ingegerds mor hette Estrid och var en furstedotter från obodriternas stam i Vendland, ett slaviskt område vid norra Östersjökusten i vad som i dag är östra Tyskland. Ingegerd hade en bror, Jakob. Olof hade också barn med en bihustru eller frilla, en annan slavisk kvinna vid namn Edla. Ingegerd hade därför två halvsystrar, Holmfrid och Astrid och en styvbror, Emund. Snorre Sturlasson skriver att alla kung Olofs barn var vackra och kloka, och en annan isländsk källa beskriver Ingegerd som "vän och fager".

Var Ingegerd föddes vet vi inte. Kungliga familjer och hov förde vid denna tid ett kringflyttande liv. Olofs släkt hade enligt vissa forskare sina rötter i Västergötland och enligt osäkra uppgifter ska kungen ha antagit kristendomen och döpts i Husaby, då troligen tillsammans med hela sin familj, år 1000 eller några år därefter. Om uppgiften är riktig, är det således möjligt att Ingegerd döptes redan som spädd eller i vart fall som mycket ung.

Den svenska kungamakten var vid 1000-talets början inte speciellt stark. Men den hade framtiden för sig. Runt om i Norden, i Ryssland och i Polen ägde vid denna tid en obönhörlig, nationell föreningsprocess rum under ledning av kungafamiljer som antagit den kristna läran. Arkeologen Åke Hyenstrand karakteriserar detta förlopp som en "dynastiernas medvetna strävan efter att bygga upp en fast organisation med centralorter som brohuvuden för kontroll av sjöfarten, territoriell indelning och mission".

Ett gott exempel på detta är utvecklingen i Sverige, där Sigtuna anlagts omkring 980 av Olofs far Erik segersäll. Sigtuna kan ses som en politisk-religiös stödjepunkt nära Uppsala, lätt att nå sjövägen. Enligt en på arkeologiska undersökningar grundad hypotes, framlagd av Sten Tesch, lät Erik mitt i staden bygga en kungsgård och lojala stormän fick sedan som belöning bebygga utstakade tomter runtomkring.

Det var i Sigtuna som Olof 995 satte igång myntslagning, den

första i Sverige. Det är bland annat därför högst sannolikt att han långa tider verkade med kungsgården där som bas. Att Olofs familj åtminstone tidvis bodde i Sigtuna under Ingegerds uppväxt får således betecknas som säkert.

Under vikingatiden var det mycket vanligt att kungabarn skickades till släktingar för att uppfostras. Enligt en uppgift ska Ingegerds bror Jakob liksom styvbrodern Emund ha vuxit upp hos sina respektive mödrars slaviska familjer. Styvsystemen Astrid skickades att växa upp hos en västgötahövding, Egil. Men Ingegerd själv tycks ha uppfostrats i föräldrahemmet, det finns i vart fall inga uppgifter om motsatsen. Inget är känt om hennes utbildning men rimligen gav de präster och missionärer, som vistades hos kungen, henne viss undervisning i den kristna läran.

Kung Olof var som person tydligen ofta svår att tas med. Han brusade lätt upp, och besvärligast var han, enligt isländska berättelser, när han var onykter. Också hustru Estrid hade ett häftigt humör som ofta gick ut över barnen, berättar Snorre Sturlasson.

Det kan med andra ord ibland ha gått hetsigt till i kungsgården, men hemmet var ingalunda känslolöst. Banden mellan Olof och Ingegerd, far och dotter, måste ha varit mycket starka. För den uppstudsighet som Ingegerd längre fram i livet gav prov på, kan knappast förklaras på annat sätt än att hon var kungens ögonsten.

Hur såg vårt land ut på Ingegerds tid? Något "Sverige" existerade ännu inte. Svear och götar var två folk, geografiskt skilda åt av stora skogsområden, men den process, som så småningom kom att förena de två folken i ett rike, hade inletts.

I svearnas fall var både politisk makt och religion sedan länge förknippade med Gamla Uppsala. Där fanns den traditionella kultplatsen och där hölls tingen där kungar valdes. Där hölls också Svealands största marknad, distingen. Handeln med varor från norr och öster, som pälsverk, järn, honung och vax, var en ekonomisk förutsättning både för svearnas välstånd och sveakungens ställning. Kungen garanterade ordning och säkerhet kring handelsplatsen, vilket var viktigt inte minst för att utländska köpmän skulle våga komma tillresande utan risk.

Äldre forskning ansåg att Sverige bildades genom att svearna införlivade götarna med sitt rike. Men processen var troligen mycket mer komplicerad än så. Olof skötkonungs eget öde illustrerar detta. Säggen om Olofs dop i Husaby är ett av banden mellan kungen och Västergötland, ett annat är att Olof verkade också i Skara och grundade kyrkostiftet där.

Kung Olof var, för att behålla sin maktposition, starkt beroende av lojaliteten hos svearikets stormän. Men han kan också själv ha haft skyldigheter "uppåt". Enligt en tolkning kan Olofs tillnamn, skötkonung, antytt att han varit i förbund med någon "överkung", sannolikt Sven tveskäg i Danmark, Nordens i särklass mäktigaste man under denna epok. Vid det ryktbara slaget vid Svolder år 1000 stred Olof med sina skepp på Svens sida mot Norges kung Olav Tryggvasson, något som kan tolkas som ett tecken på en sådan beroendeställning.

Den äldsta skrivna formen av "sköt" är "skott" och en annan förklaring till epitetet "skötkonung" är att det syftar på att kungens gav ut mynt (skott = skatt) i stor skala. En tredje tolkning är att "skott" syftar på ett skott på livets träd.

Ingegerd växte upp i en tid när kampen mellan hedendom och kristendom böljade fram och tillbaka. Danmark och Norge var tidigare kristnade än Sverige. Danmarks Harald Gormsson (blåtand) – Sven tveskäggs far – skryter på en runsten från ca 980 att han kristnat hela sitt land, och i Norge hade Olov Tryggvasson vid 990-talets slut med våld knäckt de sista hedniska fästena. År 1000 gick Island över till kristendomen genom ett beslut på alltinget.

I Sverige gick det långsammare. Götaland och vissa områden i Svealand, som Sigtuna, var kristnade, men i Uppsala pågick fortfarande bloten. Olof hade visserligen en gång valts till kung på Uppsalatinget, men det var medan han ännu var hedning.

Genom att ta dopet gav sig Olof in på ett farligt vågspel. Han blev en europeisk kung "i tiden" men samtidigt utmanade han de asatroende hövdingarna.

Under hela sin regeringstid kom Olof så att balansera som på en knivsegg, med ständig risk för att bli avsatt. Enligt Adam av Bremen körde också de uppländska stormännen vid ett tillfälle iväg Olof, som då drog sig tillbaka till Västergötland. Det var under denna period han grundade biskopssätet i Skara. Men myntslagningen i Sigtuna i Olofs namn tycks ha fortsatt utan avbrott även under "landsflykten".

Uppsalatinget, som behärskades av hedningar, satte senare in Jakob, Ingegerds bror, som medregent till Olof. Men eftersom tinget inte tyckte att det kristna namnet Jakob passade på en kung, bestämdes att Jakobs kunganamn skulle vara det nordiskklingande Anund. Det var också ett av de namn som traditionellt brukades inom den regerande kungasläkten. Denne kung, som efter faderns död 1022 övertog hela makten, är för eftervärlden känd under dubbelnamnet Anund Jakob. Han kom att styra ända till ca 1050 och fortsatte bland annat sin fars myntning i Sigtuna.

När det gällde att stärka sina maktpositioner var vikingatidens kungasläkter påfallande internationella. Politiskt betingade äktenskap var lika viktiga verktyg i maktkampen som framgång i de ständiga krigen till lands och till sjöss. Giftermål mellan de svenska, norska och danska kunga- och furstesläkterna var mycket vanliga men lika ofta gifte skandinaver in sig i slaviska furstehus.

Ingegerd kom, när hon blev giftasvuxen, att dras in i detta stora spel. Men inte som någon viljelös bricka utan som en aktör med egna ambitioner och anspråk.

BRÖLLOP MED FÖRHINDER

Händelseförloppet under maktstriderna i Sverige och övriga Skandinavien vid 900-talets slut är dunkelt. Att skilja ut verkliga händelser och handlingsmotiv från legendariska uppgifter är nästan omöjligt.

Omkring år 985 ska Erik segersäll ha besegrat sin brorson Styrbjörn starke, som själv satsat på kungatronen, i ett stort slag vid Fyrisvallarna i Uppsala (det var efter denna händelse som Erik fick sitt tillnamn). Segern var desto märkligare eftersom Styrbjörn hade fått hjälp av starka trupper från Danmark, som kung Harald blåtand hade skickat. Erik, som en gång hade låtit döpa sig, ska inför slaget ha gått tillbaka till hedendomen och vunnit segern tack vare Odens hjälp. Efter segern vid Fyrisvallarna ska folket i sin glädje ha lyft Eriks lille son Olof på sköldarna och lovat honom att bli kung när han blev vuxen.

I ett annat stort slag, till sjöss, vid Svolder ca år 1000 (Svolder kan ha legat i Öresund eller vid Rügen) uppträder plötsligt Olof skötkonung i allians med danskarna, nu regerade av Harald blåtands son Sven tveskägg. Tillsammans tillintetgjorde de förenade svensk-danska styrkorna den norske kungen Olav Tryggvassons flotta. Olav själv hoppade besegrad i sjön och försvann ur historien.

Efter slaget vid Svolder styckades Norge upp, Sven tveskägg tog det mesta men Olof skötkonung lyckades kapa åt sig beskattningsrätten över Bohuslän och en del andra områden. År av strider och politiska manövrar följde, innan en ny norsk kung med maktanspråk dök upp, Olav Haraldsson, en sonson till Norges riksgrundare Harald hårfager. Olav var en verklig viking som legat ute och härjat ända sedan 12-årsåldern, och bland annat rivit broarna i London.

Men Olof skötkonung, som ju är en av segrarna från Svolder, vägrar absolut att erkänna Norges oavhängighet och vill inte höra talas om att Olav skulle ha någon rätt till den norska tronen. Och han grämer sig speciellt över att han inte lyckades få tag på norrbaggen den gång när denne, några år tidigare, vågade sig in i Mälaren för att härja. Olav lade helt provokativt till vid Fornsigstuna med en flotta för att sedan smita ut i Saltsjön genom Norrström. Olof avskyr öppet Olavs person.

Så här beskriver Snorre Sturlasson hans känslor:

”Den svenske kungen Olav närde en så stark fiendskap till Olav Haraldsson att ingen vågade nämna hans rätta namn så att kungen hörde det. De kallade honom den tjocke mannen och smådade honom alltid kraftigt när de talade om honom”.

”Tjockisen” Olav Haraldsson skulle efter sin död få ett mer hedrande tillnamn (den helige) och bli Norges nationalhelgon. Snorre Sturlasson beskriver honom som mycket kraftig och stark med ljusbrunt hår och brett ansikte, ljus och röd i ansiktet med goda ögon, vackra och skarpa och skrämmande att se in i då han var arg. Olav beskrivs vidare som skicklig bågskytt och simmare och kamplysten i lekar. Han ville vara bättre än alla andra, ”på det sätt som hans värdighet och släktkrävde”, analyserar den isländske författaren.

Fiendskapen mellan svenske Olof och norske Olav bäddade för nya krig. Men i gränstrakterna mellan Sverige och Norge ville man ha fred. År av strider och plundringar hade förstört handeln, och speciellt västgötarna verkar ha blivit hårt drabbade. I Västergötland bildades då ett pro-norskt parti, som tog som sin uppgift att skilja fred. Ingegerd kom, från början kanske omedvetet, men så småningom aktivt, att få en nyckelroll i detta spel.

Olav Haraldsson beskrivs först som obenägen att ta några fredsinitiativ. Befolkningen längs Oslofjorden övertalar då kungens närmaste man och förtrogne, Björn stallare, att ta upp frågan med kungen. När Björn så småningom tar mod till sig och frågar Olav hur han ser på situationen får han själv uppdraget att som norsk förhandlare resa till Olof.

Björn och hans delegation begav sig först till jarlen Ragnvald i Västergötland. Ragnvald var gift med en norska, Ingeborg, syster eller dotter till den vid Svolder stupade Olav Tryggvasson och sympatiskt inställd till Olav Haraldsson. Den försiktige norske ”ambassadören” Björn skickade därefter i samförstånd med värdfolket, Ragnvald och Ingeborg, en agent, islänningen Hjalte Skeggjesson, i förväg till Olofs hov. Hjalte fick ett strängt personligt och viktigt budskap med sig, avsett enbart för Ingegerds öron.

Hjalte skötte sina kort mycket skickligt, för det dröjde inte länge innan Ingegerd lade fram en ”norsk” fredstrevare för sin koleriske far. Ingegerd passade på en dag när Olof mot vanligheten var på gott humör.

Så här lade Ingegerd orden, enligt Snorre Sturlasson:

”Vad har du för avsikter med din osämja med Olav digre? Det är många som har fått svårigheter av den. En del har förlorat

Olav Haraldssons sändebud Björn visar upp kungens tecken för jarl Ragnvald och hans hustru Ingeborg, som den norske 1800-talskonstnären Christan Krohg tänkte sig scenen.

egendom och en del har förlorat släktingar för normännens skull och ingen av dina män kommer till Norge under sådana förhållanden. Du har ingen nytta av att lägga dig till med makten i Norge. Landet är fattigt och det är svårt att färdas i det och folket är inte att lita på. Folket i landet vill ha vem som helst till konung utom dig. Om jag fick bestämma skulle du sluta med att kräva Norge och i stället lägga under dig den makt i österled som tidigare har legat under sveakungarna och som vår släkting Styrbjörn för inte så länge sedan lade under sig och låta Olav digre få sin arvsrätt och sluta fred med honom”.

Ingegerds plädering, som väl formulerats av västgötarna, gick således ut på att kungen skulle låta Olav få sin vilja fram i Norge. Själv borde Olof ge sig i väg och kriga i österled istället.

Kung Olof var ingen dumbom, han hade säkert redan förstått vad Hjaltes egentliga ärende till hans hov varit och att hans kloka dotter plötsligt kan ha fått egna intressen i saken. När Ingegerd talat till punkt fick Olof ett utbrott:

”Du vill att jag ska släppa makten i Norge och gifta bort dig med Olav digre, Ingegerd. Men nej, det ska gå annorlunda. I stället

ska det bli så att jag i vinter på uppsalatinget ska göra klart för alla svear att bondehären ska samlas innan isarna spricker upp. Jag ska dra till Norge och ödelägga landet med udd och egg, bränna allt och ge dem betalt för deras otrohet”.

Hjalte hade mycket riktigt sonderat om Ingegerd skulle kunna tänkas acceptera ett frieri från Olav. Och svaret hade blivit positivt. Snorre berättar hur orden föll:

”En gång när de talades vid sade Hjalte: Ska jag säga i förtroende vad jag tycker, konungsdotter?

Gör det så att bara jag hör, sade hon.

Då sade Hjalte: Hur skulle det vara om Norges konung Olav sände män till dig med bud för att be om din hand?

Hon rodnade och svarade utan brådska och stillsamt: Jag har inget bestämt svar på detta, eftersom jag inte väntar mig att behöva svara. Men om Olav är så kraftfull på alla sätt som du har berättat skulle jag inte kunna önska mig en bättre man, om du inte har lovprisat honom för mycket ibland.

Hjalte sade att han inte hade sagt något om kungen som inte var sant. De talade ofta om den här saken. Ingegerd sade till Hjalte att han skulle vara försiktig med att nämna detta för någon annan. Hon sade: Konungen skulle bli mycket ond på dig om han fick reda på detta.”

Men kung Olof hade sagt absolut nej och Hjaltes fredsmission tycktes ha kört fast. Vad skulle han ta sig till härnäst? Han skrev – tillsammans med Ingegerd! – en pessimistisk rapport som han skickade till Ragnvald och Ingeborg i Västergötland och bad om nya instruktioner.

Därmed gick spelet gick in i en ny fas. För när budet om Olofs grinighet nådde jarlsgården i Västergötland, bestämde sig Ragnvald för att själv ta initiativet. Han rider med ett stort följe upp genom Svealand, nonchalerar fräckt Olof och bestämmer möte med Ingegerd vid Ulleråker, en egendom som hon själv äger. När de möts frågar de först varandra om senaste nytt och Ragnvald berättar för den imponerade Ingegerd att Olav just huggit ner fem norska småkungar och lagt sig till med deras marker. Sedan framför Ragnvald i formella ordalag Olavs frieri och Ingegerd, som nu helt ställt in sig på att bli drottning av Norge, säger ja. Nu är det allvar och ingen lek för det norska partiet. Ragnvald söker upp Tiundalands lagman, Torgny. Denne gör ett mäktigt in-

tryck på västgötarna: "skägget var så långt att det låg i hans knä och bredde ut sig över hela bröstet". Torgny lovar så, om än i något oklara ordalag, att stödja fredsprojektet. Händelseförloppet kulminerar sedan – enligt denna berättelse – på Uppsala ting den 15 februari 1018. Jarl Ragnvald redogör där först för norskekungens frieri varpå Olof svarar skarpt och kallar Ragnvald för landsförrädare.

När mötet står och väger reser sig Torgny lagman som först kritiserar Olof för att denne suktar efter Norge – "som ingen tidigare sveakonung haft lystnad till" – och retar honom, precis som Ingegerd gjort förut, för att han inte brytt sig om att bevaka de svenska intressena i östra Östersjöområdet. Uppmuntrad av mängdens bifall hotar Torgny sedan med att bönderna helt enkelt kommer att slå ihjäl Olof om han inte sluter fred med Olav digre och låter Ingegerd gifta sig med denne. Och då, slutligen, tvingas kungen muttrande vika! Han till och med ser till att fästegåvor lämnas till Ragnvald för vidare befordran till den blivande maken. Ingegerd skickar för sin personliga del en guldsömmad slängkappa av silke till fästmannen. Tinget slutar med att Olof visserligen får behålla både kronan på huvudet och huvudet på axlarna, men glad är han inte. Och det blir också ett bröllop med förhinder.

Olav Haraldsson begav sig på den överenskomna tiden iväg till den avtalade mötesplatsen, Kungahälla i Bohuslän, för att hämta sin brud. Men ingen Ingegerd syntes till, trots att Olav väntade en hel sommar. För hur mycket självförtroende Ingegerd än hade tordes hon ändå inte trotsa sin far genom att resa utan dennes tillstånd. Det var ju inte bara hennes egen lycka som stod på spel utan hela den fredsöverenskommelse, som Olof blivit påtvingad i Uppsala.

Men en höstdag, när Ingegerd tyckte att hon suttit hemma vid härden och tränat länge nog, tappade hon tålmodet. Det var när fadern kom hem frampå förmiddagen, mallig efter en lyckad falkjakt, som givit fem orrar. Ingegerd först till att berömma sin fars goda jaktlycka men sedan påpekade hon, mycket sarkastiskt, att Olav digre minsann inte nöjde sig med fem orrar på morgonjakten, på samma tid brukade han fånga in fem småkungar och lägga beslag på deras riken.

Men det var att gå alldeles för långt. För när Olof fick höra sådana ord från sin älsklingsdotter, brast det för honom. Så här ska orden ha fallit, om man får tro Snorre Sturlasson:

"Du ska veta det, Ingegerd, att hur mycket kärlek du än har till den tjocke mannen så kommer du aldrig att få njuta den och ingen av er ska få er vilja. Jag ska istället gifta bort dig med någon av de hövdingar vars vänskap jag kan ha glädje av."

Ingegerd hade veterligen aldrig träffat Olav och kärleken till honom var kanske lika mycket grundad på äventyrslystnad och en önskan att komma bort från ett hem präglad mer av hårda ord än av mänsklig värme. Men om hon trodde att hon i en sådan här affär skulle kunna lindra pappa runt lillfingret så bedrog hon sig. Saken gällde för mycket för kungen, och Ingegerd hade spämt bågen för hårt och förlorat. Men hon hade vunnit en viktig erfarenhet för när hon nästa gång fick ett lockande giftermålsanbud, förde hon sina kort skickligare, och tog hem spelet.

Ännu ett exempel på hur Ingegerd sturskt kunde sätta sig över sig fars beslut finns i den isländska Ingvar den vittfarnes saga. Enligt berättelsen räddade Ingegerd en gång livet på en jämnårig kusin Emund Åkesson, som blivit halvt ihjälslagen sedan han provocerat kung Olofs hirdmän. Så här heter det i sagan:

”Samma dag for Ingegerd genom skogen och fann alla män döda utom Emund, som likväl hade många sår. Då lät hon lägga honom i sin vagn, tog honom med sig och ordnade så att han kunde tillfriskna i lönndom. Men då kung Olof fick reda på detta lät han kalla till tings och gjorde Emund fredlös i hela riket. När Emund blivit frisk skaffade emellertid Ingegerd honom i hemlighet ett skepp och med detta kom han iväg och gav sig ut på härnad. Han tog stort byte, både gods och folk...”

Sagens författare beskriver Emund som stor till växten och stark, ”den bästa riddare”. Ingegerd sägs ha varit fager och vän på alla sätt. Hon och Emund tyckte mycket om varandra för frändskapens skull, heter det helt kortfattat i denna källa.

FRIARE FRÅN NOVGOROD

Ett sigill, troligen med Jaroslavs bild, påträffat av arkeologer i Novgorod 1994.

(Efter Michajlov i Archaeologija Peterburgia 1/96)

Det dröjer inte länge innan sändebud från en ny friare dyker upp. Nu är det Jaroslav, furste i Novgorod, ättling i rakt nedstigande led till Rurik, den legendariske skandinaviske grundaren av "Rus", det äldsta Ryssland, som hör av sig. Också Jaroslav är kristen, han är son till den Vladimir som lät sitt rike kristnas efter att själv 988 ha låtit döpa sig och samtidigt gifta sig med en kejsardotter från Konstantinopel.

Olof skötkonung blev mycket lättad och glad över Jaroslavs giftermålsanbud. Och ännu bättre till mods blev han när det visade sig att Olav digre i sin tur accepterade att gifta sig med Astrid, Ingegerds halvsyster. Astrid var visserligen född utom äktenskapet men en mycket vacker kvinna, anmärker Snorre Sturlasson, glad, ödmjuk och givmild. Det var den ivrige norskvännen västgötajarlen Ragnvald som lyckades arrangerade denna kompromisslösning.

Förhållandet till fadern var säkert frostigt efter affären med Olav, och för Ingegerd var det knappast tal om att våga en ny konfrontation. Det fanns ju heller inte obegränsat med förnäma friare, utan hon gick villigt med på att gifta sig med Jaroslav. Men hon ställde två absoluta villkor som Jaroslavs sändebud och Olof först måste acceptera: hon ville ha Aldeigjuborg (staden Ladoga) med omgivning som brudgåva att förfoga över helt själv, och sedan ville hon ha en svensk storman, en som hon själv skulle utse, till följeslagare på resan österut.

Den beledsagare som Ingegerd tänkte välja var ingen mindre än Ragnvald jarl. Kungen svarade ilsket att det var omöjligt, Ragnvald skulle hängas för landsförräderi. Men sedan gav han knorrande med sig, på villkor att han aldrig skulle behöva se Ragnvald mer.

Det är på våren 1019 som Ingegerd i sällskap med Ragnvald och ett följe lämnar landet och reser till Novgorod. Om mötet med den blivande maken och bröllopet vet vi ingenting, men hon sätter Ragnvald att styra i Ladoga, som hon enligt överenskommelsen fått som personlig förläning. Till staden Ladogas omland hör Ingermanland. Vissa forskare har velat knyta detta ortnamn till Ingegerds namn.

Något palatsliv i sus och dus väntar inte Ingegerd i Novgorod, vad hon nu än trott. Staden är större än Sigtuna men domineras av samma låga timmerbebyggelse. Gränderna är visserligen träbelagda men ändå alltid slaskiga, för fukten går aldrig ur jorden. En kväljande stank

ligger över staden, för här kör man inte bort kreaturslorten utan den får ligga där den fallit. Osunda, myggiga träskmarker kryper in på själva stadsbebyggelsen, som är omgiven av en låg jordvall.

Det är oroliga tider. Furst Vladimir har nyligen dött, och Jaroslav och hans bröder är invecklade i en bitter strid om makten över riket.

När Ingegerd kommer till Novgorod träffar hon svenska och norska vikingasoldater, som Jaroslav tidigare skickat efter för att få militärt stöd i släktfejden. Värvade vikingatrupper hade en gång fört Vladimir till makten och Jaroslav kom i sin tur att flera gånger under sin regeringstid kalla in militärhjälp från andra sidan Östersjön, både i brödrakriget och som hjälp vid gränsstrider mot nomadfolket petjenerna.

Många av hövdingarna är släktingar till Ingegerd eller andra män som hon känner från Skandinavien. Efter en tid dyker också Emund, mannen som hon räddade livet på när han låg döende i skogen, upp i Novgorod. Emund sägs ha blivit väl mottagen hos Jaroslav och Ingegerd, deltagit i fem krigståg mot polackerna och sedan rik och berömd återvänt till Sverige. Han ska enligt Ingvarssagan ha varit far till den Ingvar, som omkring 15 år senare – troligen år 1036 – kom till Kiev för att ge Jaroslav militärhjälp, och som sedan drog vidare mot Georgien och Kaukasus i ett ödesdigert och sägenomspunnet vikingatåg.

DET NYA HEMLANDET

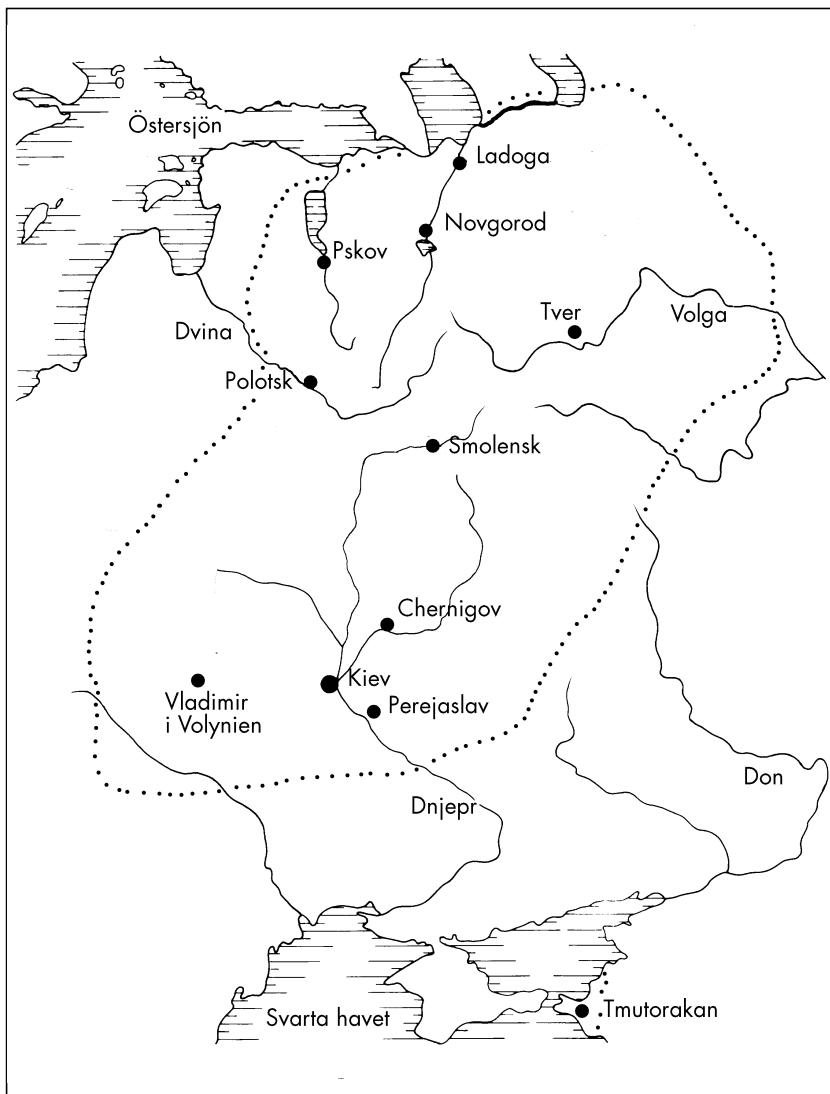
Vad var det då för land som blev Ingegerds öde? På samma sätt som det vid denna tid inte fanns något "Sverige" fanns det heller inget "Ryssland". Det rike som upprättats vid 800-talets slut kallas av moderna forskare för "Rus" eller "Kievriket". Det hade sin tyngdpunkt i Kiev, i vad som i dag är Ukraina. Men en rad andra platser och städer, till exempel Ladoga, Novgorod, Pskov, Smolensk, Polotsk och Chernigov, var också viktiga centra.

Framväxten av "Rus" är starkt förknippad med ett nordiskt inflytande i området. Själva ordet, detsamma som "Ryss-", anses vara nordiskt och identiskt med den ordstam som finns i det finska namnet för Sverige, Ruotsi, och i ortnamnet Roslagen.

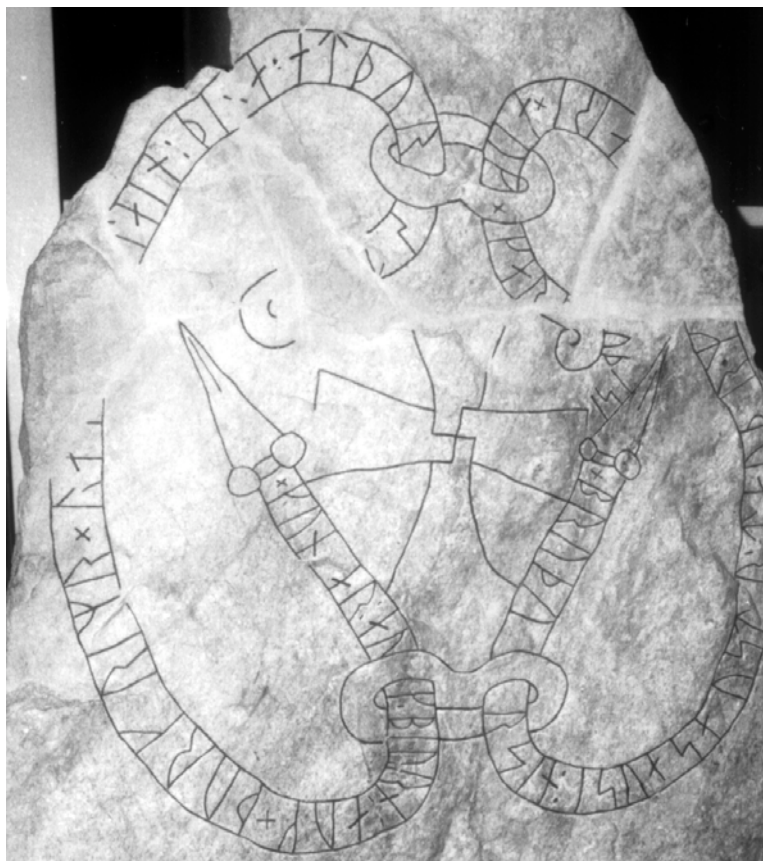
Ursprungsbefolkningen i norra och västra Ryssland var finsk. Namn på floder och sjöar som Msta (finska *musta*=svart) "Svartån" vittnar än i dag om denna tid. Inom traditionell arkeologi och historia har finnarna setts som en ganska gles jägar- och fiskarbefolkning som lämnat spår i form av anspråkslösa gravfält inne i skogarna. Det finns ju för övrigt fortfarande spillror av finsktalande folk i Ryssland.

De slaviska folken började flytta in på 600-talet. De spred sig från ett ursprungsområde i vad som i dag är södra Polen och västra Ukraina. Östslaverna var spannmålsodlare och bosatte sig i stockhus inne i befästa byar, kallade *grady* (språkhistoriskt samma ord som vårt *gårde* och *gård*, dvs inhägnad eller inhägnad plats). Det nordiska vikingatida namnet för Ryssland var *Gårdarrike* och det kan syfta på detta slaviska bosättningsmönster. Vid 700-talets början kunde man bland de slaver som bosatte sig öster om ursprungsområdena urskilja 14 stamförbund eller folkgrupper och de bebodde då tillsammans stora delar av vad som i dag är Ryssland, Ukraina och Vitryssland.

Vid 800-talet slut började en process där stammarna samlades under en härskarsläkt. Enligt Nestorskrönikan, en bok som sattes samman på 1110-talet i Grottklostret i Kiev och som är den viktigaste källskriften till Rysslands tidiga historia, så härstammade denna släkt från svenska vikingahövdingar. År 862 ska nämligen en viss Rurik och hans bröder ha tillkallats för att härska över de östslaviska stammarna. Från en bas i Novgorod lade sedan Rurik och hans ättlingar successivt under sig vattenvägarna mot Svarta havet. Redan efter ett par årtionden,

Inringat område: Rus-rikets ungefärliga omfattning under Jaroslavs och Ingegerds glansdagar på 1040-talet. Karta förf.

En av många runstenar som minner om män från Mälardalen som rest österut och som aldrig återvänt. Denna sten är rest för en viss Torsten som ingick den trupp vikingasoldater som storfurst Jaroslav lät värva 1036, och som under befäl av Ingvar ("den vittfarne") drog vidare mot Kaukasus. Stenen påträffades 1990 vid vägbygge nära Arlanda, och står nu uppställd i en av flygplatsens ankomsthallar.

Foto förf. 1995

882, utropade Oleg (Helge) som förmyndare för Ruriks son Igor (Ingvar) Kiev till "alla ryska städers moder" eller huvudstad i riket.

Det skandinaviska eller svenska inslaget i det äldsta Rus är mycket omtvistat. En tradition med rötter i tysk 1800-talsforskning betonar starkt de nordiska furstesläkternas roll, medan ledande forskare i Sovjetunionen lyfte fram den inhemska utvecklingens betydelse och betecknade det nordiska inflytandet som endast marginellt. Men i och med det fria forskningsutbyte över Östersjön, som öppnats på de se-

naste åren, har det uppstått ett nytt prestigelösare klimat. Nu läggs tonvikten gärna på ömsesidigheten i kulturkontaktarna – för det finns också många, men bristfälligt utforskade, spår av ett östligt inflytande hos oss i Norden under vikingatiden.

Kontroverserna mellan olika forskare om vikingarnas roll bygger i första hand på tolkningar av de historiska källorna. En av dagens tongivande historiker, Orest Subtelny vid universitetet i Toronto, Kanada, anser att det numera råder enighet om att den skandinaviska påverkan på det östslaviska samhället och kulturen var mycket liten. Han ser vikingarna som små grupper av krigare och handelsmän som snabbt assimilerades. Emellertid, medger Subtelny, går det inte att förneka att furstarna i Kiev och medlemmar i deras garden långt fram i tiden bar skandinaviska namn.

Historiker i denna tradition ser i grunden vikingahärskarna i Rus som militärer och aristokrater, en utländsk härskardynasti som drev in skatt men som i övrigt mycket litet beblandade sig med folket. Men å andra sidan kom dessa furstars maktställning ändå successivt att bygga på att de kunde erbjuda ett visst mått av rättvisa, laglighet och beskydd för sina undersåtar. På så sätt var en ömsesidighet i relationen ofrånkomlig.

Nordiska arkeologer pekar emellertid på att nordborna inte bara var furstar och krigare. Det finns tydliga bevis för nordisk bosättning i Ryssland under vikingatiden, och det ännu tidigare än det årtal 859 som nämns i Nestorskrönikan som ett slags startpunkt. Arkeologen Ingmar Jansson har t ex pekat på att det finns över 200 kända fynd av ovala spännbucklor i Ryssland och Ukraina. Detta är ett dräktillbehör, karakteristiskt för den skandinaviska kvinnan under vikingatid (i Sverige finns ca 1 500 motsvarande fynd). Likaså finns ett stort antal torshammarringar, en fornsak som är typisk för Mälardalens vikingatid, bevarade från gravfynd i Ryssland. I Gorodisjtje vid Ilmen, föregångaren till Novgorod, är också – fortfarande enligt Jansson – exempelvis de allra flesta smyckena i orörda kulturlager från vikingatiden skandinaviska.

KRIG OCH KRISTENDOM

Rus-riket var omkring år 1000 på väg att bli en stormakt. Grunden vilade på en allt starkare samhällsekonomi. Massan av bondebefolkningen i landet var fri, inte livegen som den skulle bli senare, och överskottet från jordbruket lade grunden för ett blomstrande hantverk och ett växande affärsliv.

Handeln längs flodvägen till Konstantinopel, kejsarstaden, hade fått oerhörd betydelse under 900-talet och uppteckningar om köpfärder och krigsföretag längs denna avlöser varandra i krönikorna. Nestorskrönikan kallar det nord-sydliga flodstråket genom Ryssland för "vägen från varjagerna till grekerna" där beteckningen varjagerna står för skandinaverna vid Östersjön och grekerna för befolkningen i det östromerska riket, senare även kallat Bysans.

Varje vår avseglade en stor konvoj med handelsskepp från Kiev nedför Dnjepr, fullastad med skinn, honung och slavar, för att sälja och köpa guld, siden, vin och kryddor. Det första kända handelsfördraget mellan fursten i Kiev och kejsaren i Konstantinopel är från 911. Vid denna tid börjar också mycket stora mängder arabiskt myntat silver nå Ryssland, ett silver som ursprungligen kom från de nyupptagna gruvorna i Afghanistan.

Kievhärskarna låg ständigt i krig. Svjatoslav, till exempel, farfar till Jaroslav, Ingegerds make, regerade i tio år innan han stupade, 30 år gammal, 972. (Svjatoslav var den förste av furstarna som inte bar ett nordiskt utan ett slaviskt namn. Men hans överste härförare hette Svernald och hans fosterfar och rådgivare Asmund). Svjatoslav besegrade i spetsen för sina trupper först vjatjerna, en slavisk stam vid Okafloeden och krossade sedan Volgabulgarernas rike vilket ledde till en konflikt med chazarerna, ett mäktigt turkiskt nomadfolk som hade antagit judendomen som religion. Svjatoslav besegrade dem och utplånade deras huvudstad Itil så grundligt att arkeologerna fortfarande, över 1000 år senare, inte kunnat hitta resterna. Sedan fortsatte Kievfursten mot norra Kaukasus och ockuperade ännu mer territorium. I ett andra stort krigståg allierade sig Svjatoslav med kejsaren i Konstantinopel, härjade i Bulgarien och kom en tid att behärska allt land mellan Donau och Volga, innan kejsaren tröttnade på sin vapenbroder och tvingade honom tillbaka mot Kiev. På reträtten längs Dnjepr föll Svjatoslav sedan

i bakhåll och dödades av petjeneger, ett nomadfolk som ständigt plågade Kievfurstarna.

Efter Svjatoslavs död utbröt inbördeskrig mellan sönerna. Den yngste, Vladimir, for och skaffade hjälp "från andra sidan havet" vilket kan tolkas som hos Erik (segersäll) i sveariket. Vladimir återvände 980 med en stor vikingaarmé med vilken han besegrade sin storebror Jaropolk.

Det var under Vladimir som riket gick över till kristendomen. Enligt Nestorskrönikan uppvaktades fursten i årtal av utsända från islam, från judarna, från påven och från den bysantinska kyrkan innan han bestämde sig för vilken religion han skulle anta – islams förbud mot alkohol ska ha fällt utslaget! "Att dricka är ryssarnas största glädje", ansåg Vladimir som inte heller ska ha gillat idén om att bli omskuren, inte få äta fläsk eller tvingas att fasta. Vladimir skickade också delegationer ut i världen för att studera de respektive religionerna. Den östliga kristendomen gjorde starkast intryck, och när delegaterna bevistade mässan i Hagia Sofia i Konstantinopel trodde de att de hamnat i himlen. Men politiska realiteter låg också bakom religionsskiftet, och ett faktum är att redan Vladimirs farmor, Svjatoslavs mor, Olga, låtit döpa sig i Konstantinopel 957 (sedan hon först gett kejsaren korgen!) och på så sätt berett vägen för ett kristet inflytande i furstehuset i Kiev. Kristna grupper fanns också i full verksamhet, krönikorna berättar till och med om två kristna svenskättlingar, Tor och hans son Jan, som ska ha lidit martyrdöden i Kiev på 980-talet.

Vladimir började sin karriär som en stor horkarl, våldsman och avgudadyrkare. Han hade barn med många kvinnor, Jaroslav hade han till exempel med Ragned, dotter till den nordiskättade fursten Ragnvald i Polotsk. Henne ska han ha rövat bort sedan han först våldtagit henne och därefter slagit ihjäl hennes far och bröder.

Vladimirs dop ägde rum i Cherson på Krim 988 och han gifte sig samtidigt med prinsessan Anna, en syster till kejsaren. "Fursten blev nu en lika ivrig kristen som han förut varit syndare" analyserar Mats G Larsson i sin bok "Rusernas rike". Vladimir beordrade att avgudabilderna i Kiev skulle rivas ner och att alla Kievbor skulle massdöpas i Dnjepr.

Som Per-Arne Bodin har understrukt innebar kristnandet att Kievriket tog steget in i och accepterades av en "europeisk gemenskap". Vid den här tiden var Europa redan kristet eller höll på att kristnas. Endast letterna och litauerna var undantagna. Den kristna kyrkan var fortfarande enhetlig, brytningen mellan katoliker och ortodoxa låg ännu i framtiden.

Uppståndelseägg av lergods från arkeologiska undersökningar i Sigtuna. I Sverige har exemplar av detta slags ägg påträffats i Sigtuna, i Lund och på Gotland. Äggen, symboler för liv och uppståndelse, är tillverkade i Kiev eller Kievområdet på 1000-talet. Foto: Gabriel Hildebrand, Riksantikvarieämbetet

Kristendomen var också Vladimirs verktyg för att konsolidera sitt rike. Furstedopet kan ses som ett slags bekräftelse på enhetsverket, en klar parallell till Olof skötkonungs och de norska och danska kungarnas dop vid ungefär samma tid.

Vladimir helgonförklarades så småningom och kallas i historieböckerna för den store eller den helige.

Efter Vladimirs död 1015 utbröt ett nytt långt och blodigt tronföljdskrig. Från sin bas i Novgorod och med hjälp av nya legotrupper från sveariket lyckades Jaroslav först slå ner sin främste medtävlare, brodern Svjatopolk. Denne hade i sin iver att komma till makten i sin tur slagit ihjäl tre andra bröder, däribland de sedermera helgonförklarade och mycket dyrkade Boris och Gleb. Svjatopolk är för övrigt känd i historieböckerna med tillnamnet den usle.

INGEGERD STIFTAR FRED

Ingegerd hade ännu inte fyllt 20 år när hon blev rysk furstinna. Men med sin viljestyrka och sin näsa för maktspel framstår hon i källorna som en viktig rådgivare till sin 25 år äldre man, på flera ställen rentav som den dominerande av de två.

Ingegerd var från Norden van att agera politiskt på egen hand och det fortsatte hon med i det nya landet. En isländsk berättelse, Emunds saga, skildrar hur den norske vikingahövdingen Emund Hringsson beger sig till Novgorod och tas emot av Jaroslav och Ingegerd.

(De två Emund, den tidigare omtalade svensken Emund Åkeson – Ingvar den vittfarnes far – och norrmannen Emund Hringsson, uppträder enligt de isländska källorna ungefär samtidigt i Novgorod. På grund av namnligheten kan deras äventyr ha blandats ihop. Mats G Larsson anser att det troligaste är att det ursprungligen rört sig om samma person. Ingegerd har ju för övrigt också en styvbror Emund, senare kung med beteckningen "den gamle".)

Ingegerd vill, enligt sagan, naturligtvis först gärna höra nyheter: hur står det till med den före detta fästmannen, kung Olav i Norge, till exempel? De norska gästerna får ett gott intryck av Ingegerd, som betecknas som mycket framstående och givmild. Däremot är deras bild av Jaroslav sträv: han betecknas i sagan som kraftfull och härsklysten.

Emund och hans följe går efter förhandlingar i Jaroslavs tjänst och ger honom militärhjälp i avgörande lägen. Men eftersom kungen är snål och inte betalar ut den överenskomna solden, hotar norrmännen att ge sig i väg och i stället erbjuda sina tjänster till en medtävlare om makten, Jaroslavs bror Vartilav i Polotsk. I ett kritiskt läge, då Emund ligger klar för avfärd med sina skepp och när Jaroslav tänker angripa och hugga ihjäl alla norrmännen, skickar Ingegerd bud efter Emund. När Emund får reda på att drottningen vill tala med honom, säger han tvehågset:

"Vi tror henne inte, för hon är förståndigare än kungen men inte vill jag heller vägra att lyssna till hennes tal".

Mötet med Ingegerd är en fälla, men inte omsorgsfullare planerad än att norrmannen, som försiktigtvis kommer med ett draget svärd i hand, lyckas slita sig fri från de soldater som Jaroslav posterat ut i bakhåll. I tumultet övermannar sedan Emunds män soldaterna och vill göra slut på dem, men Emund befäller att de ska släppas eftersom han inte vill bryta vänskapen med Ingegerd.

Emund och hans vikingar for sedan vidare till Vartilav, som engagerade dem för att göra upp med Jaroslav.

Med en sådan förstärkning på hand ville Vartilav på en gång gå till angrepp mot Jaroslav, men Emund höll honom tillbaka. Ingegerd hade nämligen ännu inte anlänt till den plats där Jaroslavs trupper låg i kvarter inför slaget. Så här heter det i sagan:

”...drottning Ingegerd är ännu inte kommen; hon som har beslut för dem alla även om kungen är deras härförare”

Efter sju dygns väntan kommer Ingegerd och hennes uppvaktning ridande och då genomför Emund en nattlig kupp. Han tar fursinnan till fånga och för henne till Vartilav. Ingegerd blir arg: ”Ska ni norrmän aldrig sluta upp med att förolämpa mig?” utbrister hon – men inte handfallen: ”Det bästa vi kan göra (säger hon till Vartilav och Emund) är att förlikas och jag vill erbjuda mig att medla mellan er.” Ingegerd förestavar sedan ett fredsavtal mellan Jaroslavs, Vartilav och de andra stridande bröderna. Så här fortsätter sagan:

”Nu blåstes till möte och utropades att drottning Ingegerd ville tala med kungarna och deras härfolk. Och när trupperna kommit samman så ser männen att drottning Ingegerd är i kung Emunds och nordmännens skara.

Nu erbjuds det av kung Vartilav att drottningen skall medla. Hon säger till kung Jarisleiv (Jaroslav) att han skall ha den förnämsta delen av Gårdarrike, och det är Holmgård (Novgorod). Och Vartilav skall ha Könugård (Kiev), som är det näst bästa riket, med skatter och intäkter; det är ett halvt rike mer än

han haft innan. Och Pallteskia (Polotsk) och det rike som hör till det skall kung Emund ha och vara konung över och få alla de intäkter ograverade som hör dit, för vi vill inte att han ska ge sig av från Gårdarrike. Och om kung Emund inte har någon son efter sig så skall det gå tillbaka till de bägge bröderna. Kung Emund skall också ha landvärn för dem och för hela Gårdarrike, och de skall stödja honom med hären och sina styrkor. Jarisleiv skall vara den högste kungen över Gårdarrike. Ragnvald jarl skall ha Aldeigjuborg, såsom han haft innan”.

Sakuppgifterna i Emunds saga stämmer inte exakt med uppgifterna i de ryska krönikorna, där förefaller det bland annat som om Vartilav i själva verket varit en brorson till Jaroslav, inte en bror, vid namn Brjatislav. Men sagan illustrerar ändå mycket väl nordbornas ledande roll i Ryssland vid denna tid och också hur stark Ingegerds ställning tycks ha varit. Själva händelseförloppet, där Ingegerd agerar utifrån egna bevekelsegrunder, är en slående parallell till det tidigare försöket att medla mellan fadern och den norske kungen/fästmannen. Nu går medlingen bättre, eftersom hon tydligen hade större makt över sin man än vad hon hade över sin far. Sedan dör Vartilav snart och mycket lägligt och Jaroslav och Ingegerd kan lugnt och städat ta över dennes rike.

Efter fortsatta strider och förhandlingskompromisser med sin återstående bror Mstislav kom Jaroslav sedan i en rad år att dela makten i Rus med denne. Jaroslav höll sig med sitt hov mest i Novgorod och Mstislav i Tmutorakan vid Svarta havet. Inte förrän efter broderns död 1035 kunde Jaroslav definitivt etablera sig i Kiev.

GYLLENE ÅR I KIEV

Gyllene Porten i Kiev, nu starkt restaurerad.

Foto: förf. 1993

Rus-rikets guldålder inträffade under Jaroslavs och Ingegerds tid. Själva symbolen för denna storhetstid är det nya Kiev, som Jaroslav – som nu kallade sig för storfurste – lät bygga. Målet var att skapa "ett Konstantinopel vid Dnjepr"

Runt det nya stadsområdet lät Jaroslav, med kejsarstaden som förebild, bygga en flera kilometer lång, halvcirkelformad jordvall. ValLEN var upp till 11 meter hög och 30 meter bred vid basen. Tre portar ledde in i staden: den förnämsta var Gyllene porten, de två andra kallades Judeporten och Polska porten.

Jaroslav öppnade landet på allvar för grekiska präster, arkitekter, konstnärer och hantverkare. En intensiv kyrkobyggnadsperiod inleddes. Innan Jaroslav dog 1054 fanns det, enligt en uppgift, så mycket som 400 kyrkor i Kiev (staden hade högst 30 000 invånare) och ett livligt klosterväsen hade etablerats. Det hela finansierades genom att kyrkan fick tillgodogöra sig en tiondel av storfurstens skatteinkomster.

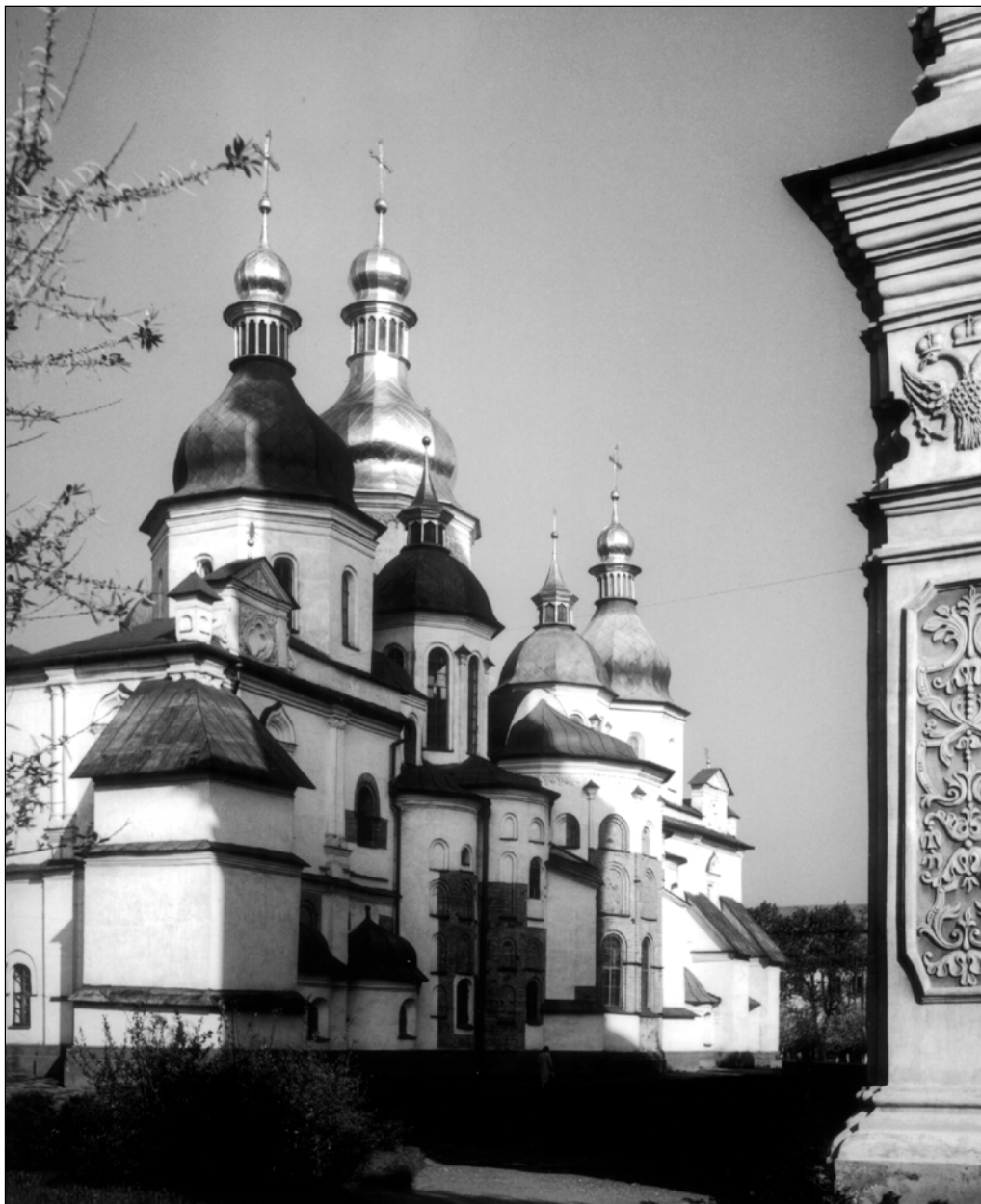
Den förnämsta av kyrkorna blev Sofiakatedralen, påbörjad 1037 och färdig 1046. (En något mindre Sofiakatedral kan beundras i Novgorod, denna uppfördes av Jaroslavs och Ingegerds son Vladimir).

Sofiakatedralen anlades i mitt i Jaroslavs nya fästningsområde. Den byggdes med fem skepp, fem absider och tretton kupoler. Inne i kyrkan var pelarna i marmor och alabaster och väggarna flödade av färgprakt i mosaiker och fresker. Kyrkan bländade sin samtid vilket naturligtvis också var byggherrens avsikt. Den har fantastiskt nog och som enda byggnad i Kiev klarat både mongolstormar och världskrig och går att besöka än i dag.

I sin predikan "Om lagen och nåden" skildrar metropoliten Hilarion staden Kiev under Jaroslavs och Ingegerds tid:

"Se staden skimrande i härlighet, se den blomstrande kyrkan, se den växande kristenheten, se staden glimrande och glänsande av de heliga ikonerna och väldoftande av rökelse och ljudande av lovprisningar och härliga sånger".

Jaroslav lät inte bara bygga murar, kyrkor och kloster utan också stifta en samling lagar, Ruska Pravda, den första i Rus. Där förbjöds

Sofiakatedralen i Kiev, grundlagd av Jaroslav och Ingegerd 1037, är det förnämsta byggnadsminnet från denna epok.

Foto: Gunnar Svahnström, 1959.
(Ur "Rysk konst från Vladimir den helige till
Ivan den förskräcklige 1000-1550").

blodshämnden och ersattes med böter. Han grundlade också en skola för pojkar från fina familjer. Disciplinen var sträng.

Jaroslav, som av eftervärlden har kallats "den vise", var enligt Nestorskrönikan mycket förtjust i att läsa kristliga böcker och han samlade till och med på sådana. Så här heter det i krönikan:

"Han lade vinn på böcker och läste ofta i dem både på natten och på dagen. Och han samlade många skrivare och lät översätta från grekiska till slavisk skrift. Och de skrev ihop många böcker. Och han samlade på sådana där troende blev upplysta och fann den gudomliga lärdomens sötma".

Den fromma ivern hindrade inte Jaroslav att bekriga både hednafolk och andra kristna furstar. Han besegrade polackerna och lyckades mer eller mindre slutgiltigt, och med hjälp av nya skandinaviska legosoldater, slå ner petjenegerna.

Antagandet av kristendomen i dess östliga form kom att ange Rysslands kulturella inriktning för all framtid. Den kyrilliska skriften, som baserades på grekiskan, kom snabbt i bruk efter 988 och det bysantinska inflytandet kom att präglade det kulturella och intellektuella livet.

Jaroslavs politiska relationer till Bysans blev trots detta allt frostigare, kanske som en följd av ökad självmedvetenhet hos Jaroslav om det egna rikets styrka. Han startade till och med ett stort krigståg mot Konstantinopel 1043, det sista som Rus-riket företog sig mot Bysans. Det leddes av sonen Vladimir men slutade i katastrof sedan större delen av Rus-flottan havererat i en storm.

Som ett utslag av samma Rus-nationalism utnämndes 1051 för första gången en infödd ryss, den nyss citerade Hilarion, som biskop – metropolit – i Kiev.

Ingegerds äktenskap med Jaroslav varade i 30 år. Men sin ungdomskärlek, norrmannen Olav Haraldsson, hade hon inte glömt. När det blivande norska nationalhelgonet 1028 drevs på flykten från hemlandet fann han en fristad i Novgorod hos sin gamle kumpan Ragnvald jarl. Nu fick han också träffa Ingegerd. "Hon och Olav älskade varandra i hemlighet", om man får tro Emunds saga.

Ingegerd tog också till sig Olavs son Magnus som fosterbarn, för när Olav återvände till Norge – han skulle komma att stupa vid slaget vid Stiklastad – stannade pojken hos Ingegerd. Så småningom blev Magnus Olavsson ("den gode") kung av Norge, han med. 1035 återvände han, via Sigtuna, där Ingegerds bror Anund Jakob då regerade.

INGEGERDS PORTRÄTT

Sofiakatedralen i Kiev är ett byggnadsmonument som än i dag vittnar om Rus-rikets storhetstid. Den domineras av de festliga, gyllene lök-kupolerna. Kyrkans yttre, som är ombyggt åtskilliga gånger, är fullt av utbyggnader och prång. För den som från solljuset träder in i kyrkorummet är kontrasten bedövande. Därinne skiftar färgerna dunkelt och trolskt. Det är inte lätt att orientera sig bland nästan tusenåriga, många gånger ommålade och restaurerade fresker, en totalt omkring 5000 kvm stor, fantastisk konstutställning med både kyrkliga och profana motiv.

I putsen på kyrkans väggar går ännu att urskilja vissa av de målningar, som gjordes när byggnaden var ny. Bland dem finns bilder av furstefamiljen, också en bild som länge ansetts föreställa storfurstinnan Ingegerd själv – i så fall hade det varit den äldsta porträttet vi haft av en svensk person.

De fresker, som föreställer Jaroslavs familj, finns på norra och södra sidorna av mittskeppet omedelbart väster om mittkvadraten. Det är just under det galleri, där man tror att storfurstefamiljen satt vid gudstjänsterna. Menigheten kunde med andra ord begäpa både förlaga och avbild på en gång.

Målningen på sydsidan tycks visa fyra kvinnor i en procession. De två första bär ljus i händerna. Målningen på motsatt sida är skadad men man ser här två unga män i procession. Efter en restaurering på 1800-talet ansåg forskarna att kvinnorna kunde vara Ingegerd och döttrarna Elisabet, Anna och Anastasia.

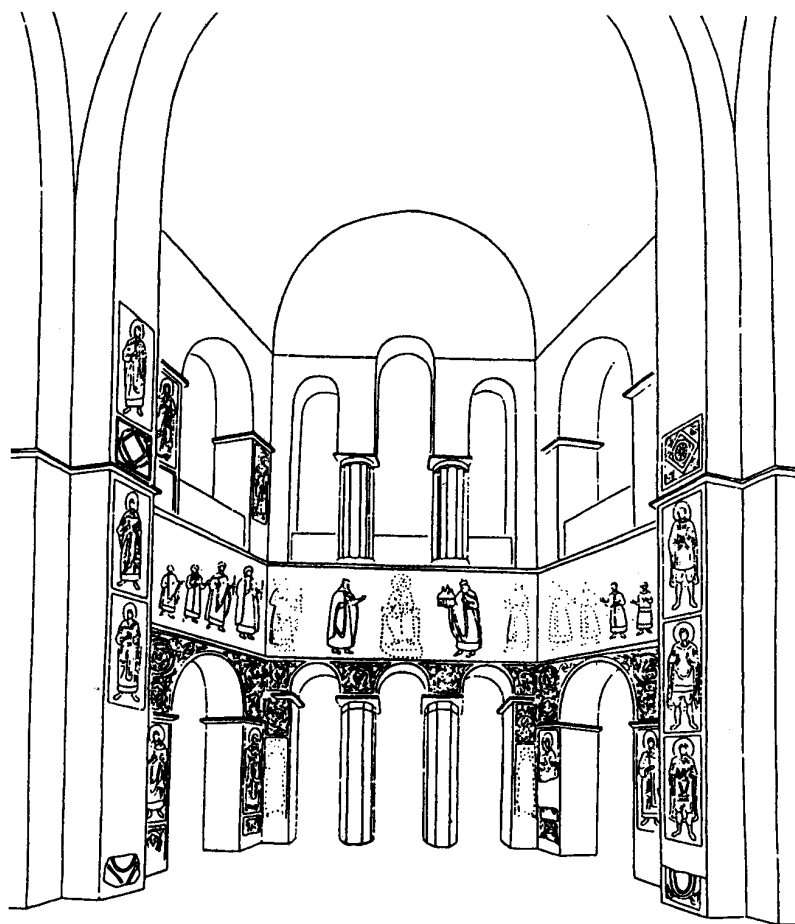
Flera forskare har på senare år visat att tolkningen (tyvärr!) inte är sannolik. Konsthistorikern Gunnar Svahnström anser att målningen med kvinnorna troligen föreställer döttrarna Anna, Anastasia och två andra, till namnet okända döttrar. Den sista personen av de fyra i raden kan för övrigt, av klädseln av döma, vara en pojke. Svahnström åberopar sig bland annat på en serie avbildningar, som gjordes 1651 av den holländske resenären och tecknaren Westerveldt. En ny tolkning, baserad på röntgenfotografier, presenterades 1989 av S A Vysotskij. Enligt denna ska de nu nästan helt försvunna figurerna på nordväggen ha föreställt Jaroslavs och Ingegerds döttrar och en minderårig son, me-

Den bäst bevarade delen av fresken med Jaroslavs familj har ansetts föreställa tre döttrar (Elisabet, Anastasia och Anna?) och en son (osäkert vilken). Nyare forskning, baserad på röntgenfoton, tolkar däremot målningen som att den ursprungligen visat fyra söner.

Foto: Gunnar Svahnström, 1959.

(Ur "Rysk konst från Vladimir den helige till Ivan den förskräcklige 1000-1550").

Sofiakatedralen, Kiev. En rekonstruktion av de fresker som föreställer Jaroslav och Ingegerd och deras barn. I mitten, på en vägg som revs på 1600-talet, syns storfursteparet med Kristus emellan sig. Jaroslav överlämnar symboliskt den nya kyrkan. På syd- och nordväggarna sönerna och döttrarna.

(Efter Lazarev / Svahnström)

dan de bevarade på sydväggen ursprungligen återgivit fyra av söner-
na.

På Westerveldts 1600-talsavbildningar återges också de fresker, som funnits på en sedermera riven västervägg mitt emellan de två kvarstående målningarna. På denna vägg har det centrala partiet av framställningen funnits, där Jaroslav till Kristus symboliskt överräcker en modell av den nya kyrkan. Han är där åtföljd av den äldste sonen och flankerad av Ingegerd som i sin tur har den äldsta dottern i släp-tåg. Det centrala partiet av målningen, med Jaroslavs och Ingegerds bilder, tycks ha skattat åt förgängelsen när väggen revs vid 1600-talets slut.

I stället för att försjunka i Ingegerds porträtt får således dagens Sofiabesökare nöja sig med att i putsen försöka att urskilja några av hennes döttrar och söner.

Jämställdheten i presentationen av furstefamiljen är för övrigt anmärkningsvärd. Döttrarna är lika framträdande placerade som sönerna. Det är en skarp skillnad i jämförelse med Nestorskrönikan, där flickornas existens överhuvudtaget inte nämns.

Framställningen av hur Jaroslav med sin familj symboliskt överlämnar kyrkan till frälsaren har en direkt förebild i Hagia Sofia i Konstantinopel. Där är det gudsmo- dern, Maria med Jesusbarnet, som flankeras av (300-talskejsaren) Konstantin den store som bär på en symbolisk modell av staden han grundat och (500-talskejsaren) Justinianus, som räcker fram en modell av kyrkan han byggt.

HELGONFÖRKLARAD

Enligt ortodoxa källor ägnade sig Ingegerd (också nämnd som Irina) intensivt åt kyrkan och det religiösa livet. Hon instiftade ett nunnekloster och lät, mot slutet av sitt liv, själv viga sig till nunna enligt den strängaste ordningen – schema – och gavs då namnet Anna. "Hon visade därmed sin djupa fromhet och sin sant kristna ödmjukhet", heter det. En rysk 1800-talskälla, "Det fullständiga ortodoxa uppslagsverket", slår fast:

"Anna (Ingegerd) var det första exemplet på att storfurstliga personer blev heliga genom att gå i kloster. Denna sedvana, som hämtats från grekiska härskare, började i Ryssland på 1000-talet och fortsatte oavbrutet nästan till 1600-talet".

Ingegerd ska ha dött 1050 i Novgorod. Sofiakatedralen i staden stod färdig 1052, och då ska Ingegerds kvarlevor ha begravts där. Sonen Vladimir, kyrkans byggherre, avled samma år som kyrkan invigdes och begravdes vid sidan av modern. Vördnaden för Ingegerds och sonens minne växte bland de troende i Novgorod, själamässor påbjöds och så småningom kom Ingegerd och Vladimir att föras in i kyrkokalendern och att äras som helgon. Enligt de ryska helgonhistorikerna bestod deras "förtjänster" i första hand av att de lätit bygga kyrkor och kloster.

År 1439 ska en ärkebiskop Jevgenij (Euthimius) ha lätit förgylla Ingegerds och Vladimirs kistor och täcka dem med vackra tyger. I en inventarieförteckning från 1600-talet sägs att de båda gravarna finns till vänster i Korsun-vapenhuset. "På båda gravarna finns ett täckelse av purpurrött tyg. På dem är sydda kors i vit damast. Vid deras huvuden finns en bronslampa på fot".

År 1653 ska kvarlevorna ha flyttats inom Sofiakyrkan och då lagts i en ny bronssarkofag. Ännu på 1800-talet ska de ha "vilat öppet" i kyrkan. Uppgifterna om vad som därefter hänt med dem är motstridiga. Resterna av en mumifierad kvinnokropp, som förknippades med St:a Annas namn, fanns kvar och undersöktes så sent som 1939.

Under andra världskriget vandaliserade tyska trupper kyrkan och stal bland annat alla ikoner. Enligt en uppgift ska de de nyss-

St:a Anna (Ingegerd) ses längst upp till höger på denna 1800-talsikon i Kristi Förklarings Ortodoxa kyrka, Stockholm (detalj). Foto förf. 1996

nämnda kvarlevorna ha förstörts vid detta tillfälle, men enligt andra uppgifter ska de ha gömts undan utanför staden.

Men mycket pekar i stället på att Ingegerds kvarlevor inte står att finna i Novgorod utan att hon vilar tillsammans med maken i dennes sarkofag i Sofiakatedralen i Kiev. Denna sarkofag är en massiv, nästan två och halv meter stor pjäs i grå marmor. Den dateras på stilmässiga grunder till 1000-talets mitt och anses vara den ursprungliga. Vid en undersökning av innehållet 1939 påträffades tre skelett: ett från en man i 65–70-årsåldern, ett av en kvinna i 50–55-års åldern och ett av ett barn på omkring tre år. Jaroslav var i själva verket 76 år när han dog och Ingegerd omkring 50. Det fanns inga föremål i sarkofagen som kunde bidra till identifieringen, och benen låg om varandra vilket tyder på att de flyttats. Men man kunde konstatera att mannen i kistan varit halt, och man vet av historiska källor av Jaroslav haltade redan i

unga år. Vem barnet i kistan var vet man inte. I dag står sarkofagen bakom en avspärrning i östra delen av norra inre galleriet. (Se kapitlet Ingegerds grav.)

De två versionerna av Ingegerds gravsättning är mycket svåra att förena. Vissa ryska forskare menar därför att Ingegerd/Irina och Anna inte kan vara samma person och att den kvinna som begravts i Novgorod kan ha varit någon annan än Ingegerd, eventuellt en för övrigt helt okänd, första hustru till Jaroslav. Mot detta talar bland annat att Vladimir entydigt nämns som Jaroslavs och Ingegerds gemensamma son. En möjlighet är att Ingegerds relik flyttats från Novgorod till Kiev för att ombegravas tillsammans med maken.

Någon fullständig klarhet tycks inte gå att få utifrån det magra ryska källmaterialet. Det var den store historikern Nikolaj Karamzin, verksam vid 1800-talets mitt, som förenade de bägge tolkningarna till den som dominerar i dag. Enligt hans uppfattning antog Ingegerd/Irina namnet Anna i samband med att hon vigdes till nunna och därför blev helgonets namn Anna.

Förväxlingar och sammanblandningar av olika helgon, deras namn och gärningar är inte alls ovanliga i den äldsta kyrkohistorien och det var för övrigt inte förrän på 1200-talet som påven i Rom gjorde anspråk på ensamrätt vid kanoniseringar. Tidigare hade biskopar kunnat utfärda helgonförklaringar, som allmänt accepterats. Många fromma kom också att efter sin död dyrkas som helgon utan att någon kyrklig sanktion utfärdades, och detta inte endast inom östkyrkan. Så till exempel Norges Olof/Olav den helige och Sveriges Erik den helige och i sådana fall är det den kult, som sprungit fram, som "gjort helgonen till helgon"

Inom den ortodoxa kyrkan finns ingen som helst tvekan om att Ingegerd och Anna är samma person. S:ta Anna firas enligt den ryska kyrkokalendern den 10 februari och 4 oktober. 10 februari är Ingegerds dödsdag. Firandet 4 oktober, sonen Vladimirs dödsdag, instiftades 1439 av samme Novgorodbiskop som då låtit tillverka en ny sarkofag. Dagen var därefter en stor högtidsdag i Novgorod och alla de ledande kyrkliga dignitärerna var skyldiga att infinna sig till mässorna. Om fursten personligen var förhindrad att närvara vid dessa mässor, som ju hölls till minne av hans egna förfäder, skulle han skicka sin kansler. På kvällen bjöd fursten kyrkliga och världsliga personer på högtidsmiddag, heter det.

Självaste tsar Ivan ("den förskräcklige") beslutade 1556 att gudstjänster och allmänna själamässor skulle hållas över Ingegerd och Vladimir "så länge världen består".

Efter det kommunistiska sammanbrottet i Ryssland har kyrksamheten där fått ett nytt liv liksom sökandet efter nationens andliga rötter. Också helgonet Ingegerd har "nyupptäcks". Ett av många bevis på detta är att det ryska statliga filminstitutet 1996 spelade in en film om hennes liv. Filmteamet var också i Sverige och filmade här bland annat i Eskilstuna, vid Husaby källa och i Sigtuna.

Ett annat tecken är den Ingegerdsrelik, som 2009 påträffades i Moskva (se kapitlet Relik till Sverige).

På Marie bebådelsedag 1049 predikade prästen Hilarion i den furstliga palatskyrkan i Berestovo strax utanför Kiev. Han vände sig till Vladimir, fursten som låtit kristna riket 988 och som nu var död sedan många år, och gått till eftervärlden med tillnamnet den helige. Hilarion uppmanade honom att resa sig ur sin grav:

"Res dig och beskåda sin son Georgij... en prydnad för tronen i ditt land, och låt sig glädjas över all måtta. Och beskåda din fromma svärdotter Irina! Beskåda dina barnbarn och barnbarnsbarn!"

Georgij var storfurst Jaroslavs dopnamn och Irina var Ingegerds. De åhörde, tillsammans med som familj, Hilarions smickrade predikan från sina hedersplatser i kyrkan.

Hilarions bevarade text, med titeln "Om sanningen och nåden" är en av de få skriftliga källorna till Ingegerds sista levnadstid.

(Citater är efter Simon Franklins engelska utgåva *Sermons and Rhetoric of Kievan Rus*. Harvard 1991.)

INGEGERDS BARN

Sju söner och tre döttrar är kända från Jaroslavs och Ingegerds äkten-skap. När prinsarna föddes finns angivet i Nestorskrönikan och i andra källor. Den förste, Ilja, dog troligen späd (det är för övrigt osäkert om det var Ingegerd som var modern). Vladimir föddes 1020, Izjaslav 1024, Svjatoslav 1027, Vsevolod 1030, Igor 1033 och Vjatjeslav 1036.

När Jaroslav låg för döden var han orolig för att sönerna skulle råka i strid om arvet. Han utfärdade därför, enligt krönikan, ett poli-tiskt testamente:

”Se, nu går jag bort från denna värld, mina söner. Ni ska älska varandra, då kommer Gud att vara med er, och han kommer att nedlägga era fiender och ni ska leva i fred. men om ni lever i ovänskap, stridigheter eller bråk, då kommer ni själva att gå under och ödelägga era fäders och förfäders land som de vann med stor möda. Så lev i fred och var lydiga mot varandra!”

Jaroslav gav sedan sönerna furstendömen att härska över: Izjaslav blev sin fars efterträdare som storfurste i Kiev (den äldste av de söner som nått vuxen ålder, Vladimir, Novgorodkatedralens byggher-re, hade dött före fadern). Svjatoslav blev furste i Chernigov, Vsevolod i Perejaslav, Igor i Vladimir i Volynien och Vjatjeslav i Smolensk.

Jaroslavs förhoppning om att bröderna skulle kunna samexistera på ett gudi behagligt vis kom nästan omedelbart på skam. Svjatoslav och Vsevolod gaddade ihop sig mot Izjaslav och tog makten i Kiev. Men Svjatoslav blev sjuk och dog och Izjaslav lyckades därefter med polsk hjälp komma tillbaka till makten i Kiev. Maktstrider mellan söner, sonsöner och andra släktingar fortsatte under resten av århundra-det samtidigt som furstarna förde ständiga krig mot stäppfolken, som mer och mer hotade grundvalen för Rus-riket.

Banden med Skandinavien försvagades allt mer. Den sista kända vikingaarmén som kom till Kiev var Ingvar den vittfarnes trupp 1036. Den sattes in av Jaroslav i kriget mot petjenegerna och och bidrog till en stor militär seger.

Metropoliten Hilarion sa, i en av sina till eftervärlden bevarade predikningar, att Jaroslavs ärorika förfäder minsann inte styrde över

något svagt, obskyrt, obetydligt rike utan över Rus, "som är känt och berömt till världens ände".

Och Rus-riket framträdde på Jaroslavs och Ingegerds tid verkligen som en prestigefull europeisk stormakt. Furstefamiliens giftermålspolitik är ett kvitto på detta.

Jaroslavs syster Maria gifte sig med kung Kasimir av Polen. Kasimirs syster Gertrud blev maka till Izjaslav, Jaroslavs och Ingegerd näst äldste son. Son nummer tre, Svjatoslav, gifte in sig i den tyska kejsarfamiljen. Den fjärde sonen, Vsevolod, gifte sig allra förnämast, nämligen med en kejsardotter från Konstantinopel-dynastin Monomach. Paret's äldste son – stilenligt döpt till Vladimir – övertog sedan Monomachnamnet och han hann med inte mindre än 83 fälttåg mot kumaverna, också kallade polovtserna. Det var ett stäppfolk som vid det laget tagit över rollen som Rus-rikets värsta fiende i syd och sydöst, från de besegrade petjenegerna.

Det var Vladimir Monomach som regerade i Kiev när Nestorskrönikan skrevs och att han får goda vitsord i denna är inte konstigt. Men Vladimir tycks ha varit verkligt populär eftersom han skapade ett internt lugn i riket och stiftade lagar som skyddade gemene man mot överheten. För övrigt lär Vladimir ha varit synnerligen bildad och kunnat tala fem språk.

Nestorskrönikans danske översättare och kommentator Gunnar O Svane anser att Vladimir Monomach är det gamla ryska rikets sista betydande statsman på tronen i Kiev. Rikets splittras sedan upp allt mer, samtidigt som den lukrativa transithandeln på floderna starkt avtar i betydelse.

Rus-riket överflyglas successivt av det växande Moskvariket för att omkring 1240 få dråpslaget genom mongolinvasionen.

Den ryska krönikan nämner inget om Jaroslavs och Ingegerds döttrar, prinsessorna. Vi vet heller inte exakt hur många dessa var. Tre känner vi dock, men enbart tack vare icke-ryska källor. Detta är märkligt eftersom också de genom sina giftermål kom att kasta glans över Kievrikets roll på den europeiska scenen.

De tre blev nämligen drottningar: Elisabet, den äldsta, blev gift med alla tiders kanske största norska viking, Harald Sigurdsson

(hårdråde). Harald var en gammal vapenbroder till Jaroslav och de två tycks ha litat fullkomligt på varandra. För under många år i kejsarlig tjänst i Bysans och från sina plundringståg i det muslimska kalifatet och på Sicilien hade Harald skickat lassvis med guld till Kiev, dyrbarheter som nu låg lagrade i Jaroslavs källarvalv. Harald och Elisabet, i Norden kallad Ellisiv, gifte sig 1044 när Harald var på genomresa och följdes åt till Norge följande år. Skatterna – och Ellisivs hemgift – tog Harald med sig, för med hjälp av rikedomarna räknade han med att kunna sätta sig på den norska tronen.

Så här diktade en skald, Stuv den blinde, om bröllopet (Agdernas gode furste är en omskrivning för Harald):

”Agdernas gode furste
fick det gifte han ville
Männens vän fick nog
med guld och furstens dotter.”

Hemresan från Kiev till Norge blev en triumffärd för den stormrike Harald. Han skaffade först skepp i Aldeigjuborg (Ladoga) och seglade sedan till Sigtuna. Så här berättar skalden Valgard (Gårdar = Gårdarrike = Ryssland):

”Harald, du förde skeppet
med den vackraste last
Omtalad förde du guld
från Gårdar i öster
Du styrde trygg i stormen
ståtliga konung
Skeppet skred i sjögången
tills du skymtade Sigtuna.”

Alla svear var Haralds vänner, eftersom han tillhörde den största släkten i landet, noterar Snorre Sturlasson. Haralds mor var halv-syster till Olof skötkonung och han var således kusin till den regerande sveakungen, Anund Jakob, och till Elisabets mor, Ingegerd.

Haralds ankomst till Sigtuna, med skeppen så fullastade med guld att de hade slagsida, gjorde intryck. Snorre citerar skalden Tjodulf:

”Alla svear gav dig sedan
stöd, hårdföre konung.
Haralds skepp lutade,

lastat med mycket guld,
under det breda seglet.
Stormen ven hårt kring fursten.”

Att Harald var frikostig med gåvor både vid landstigningen och senare får nog förutsättas och det kändes säkert behagligare för svearna att stödja honom när han visat prov på detta.

Harald och Elisabet fick så småningom två döttrar, Maria och Ingegerd, men äktenskapet blev inte lyckligt. Harald tog sig en bihustru som födde honom söner och Elisabet hamnade i bakgrunden.

Jaroslavs och Ingegerds andra dotter, Anastasia, gifte sig med Ungerns blivande kung Andreas, som hon träffade i Kiev dit denne tvingats fly sedan hans far Vaszely, en släkting till kung Stefan I, avrättats (vilket gick till så att man hällde smält bly i öronen på honom samtidigt som man stack ut ögonen). Vaszely hade försökt genomföra en statskupp och ta makten från Stefan.

Stefan var den förste ungerske kung som tagit dopet, år 1000. Han hade då begåvats med en påvlig krona med guld och ädelstenar, Stefanskronan, som ännu är i behåll och anses som Ungerns nationalklenod. Stefan var en av Jaroslavs dödsfiender eftersom ungrarens trupper hade deltagit på Svjatopolks sida i tronstriderna i Rus, vilket medverkat till att Jaroslav måst fly från Kiev 1018. Andreas kunde alltså lita på Jaroslavs beskydd.

Andreas kom så småningom till makten i Ungern bland annat genom att slå ner en folklig revolt som ville återinföra de hedniska gudarna, en revolt som också hotade feodaltherrarnas makt. Andreas krigade också framgångsrikt mot den tyske kejsaren. Hans regeringstid räknas från 1046 till 1060. Andreas och Anastasia hade sonen Salomon, som var ungersk regent 1063–1074, och flera andra barn. Furstehuset Arpad, dit Stefan, Andreas och avkomlingarna räknas, dog ut omkring 1300.

Den tredje dottern, Anna, gifte sig 1051 med Henrik I av Frankrike. Henrik var en av de första kungarna i det kapetingska furstehuset, som med avbrott för revolutionsåren och Napoleontiden regerade Frankrike fram till 1848. När Anna kom från Kiev till Frankrike väckte hon sensation genom sin bildning, hon kunde nämligen läsa och skriva, det kunde inte de andra kvinnorna vid det franska hovet.

Furstehuset Bourbon är en av kapetingernas yngre grenar och sidogrenar av detta regerar än i dag i Europa. Kung Juan Carlos i Spanien är, om man räknar på detta sätt, en av Ingegerds sentida ättlingar liksom storhertig Henrik, Luxemburgs nuvarande regent. Otto von Habsburg, huvudmannen i den gamla tysk-österrikiska kejsardyna-

Minnessten över Jaroslav den vise vid Sofia i Kiev. Jaroslavs utseende är rekonstruerat efter undersökningar av hans kranium.

Foto författaren 1993

stin, är en annan nutida ädling som kan räkna släktskap på samma sätt.

I äktenskapet mellan Henrik och Anna föddes 1052 sonen Filip, som hamnade på tronen som åttaåring när Henrik dog 1060.

Kungarnas ställning i Frankrike är svag under denna tid. Filip får som tonåring uppleva nesan av att en av hans vasaller blir mäktigare än han själv: dennes namn är Vilhelm, hertig av Normandie, efter invasionen av England 1066 känd som Vilhelm erövraren. Att släkten är värst skulle Filip kunna ha suckat eftersom Vilhelms kuppattade attack lyckades mycket på grund av att Harald hårdråde (således gift med mostern Elisabet) samtidigt angrep England. Harald stupade för övrigt i den avgörande striden, någon vecka innan Vilhelm landsteg vid Hastings. I och med denna händelse brukar historiker säga att vikingatiden är slut.

Och Filip, Ingegerds franske dotterson, är en personlighet som står mycket långt ifrån alla vikingatida ideal. Han beskrivs som en fåfäng man utan moral, framför allt intresserad av sängens och bordets fröjder. Han har gått till eftervärlden som Filip den sköne.

En annan franskättad regent, vår nuvarande svenske kung Carl XVI Gustaf, kan på slingriga vägar också han räkna sin härstamning till Olof skötkonungs familj. Via Oskar I:s drottning Josefina kan släktskap påvisas till Ulfhild, barn till Olofs dotter Astrid och Olof Haraldsson.

INGEGERDS GRAV

Januari 1939. Mörka moln hopar sig över Europa. Med sin järnnäve hamrar Stalin fram Sovjetunionens alla resurser inför det annalkande kriget. Den officiellt godkända ideologin ändras: det ryska kulturella arvet dammas av och patriotiska idéer, som tidigare ansågs antisocialistiska, börjar omhuldas.

Det är i den andan som en specialkommission inom den sovjetiska vetenskapsakademien tillsätts för att öppna Jaroslav den vises grav i Sofiakatedralen i Kiev och studera innehållet.

Rapporterna från gravöppningen publicerades snabbt och utifrån uppmätningen av Jaroslavs kranium utarbetades en porträttbild av hur storfursten kunde ha sett ut i livet, en bild som sedan användes i försvarspropagandan.

I sarkofagen i Kiev fann den sovjetiska forskarkommissionen två skelett plus några enskilda små ben från ett barn i ungefär 3-årsåldern.

Det ena skelettet visade sig vid undersökningen komma från en man på mellan 60 och 70 år, uppenbarligen Jaroslav, född ca 978, död 1054.

Vid denna tid var den så kallade fysiska antropologin stark över hela den vetenskapliga världen. Beräkningar utifrån skallens form ansågs kunna visa till exempel rastillhörighet.

Storfurstens kranium konstaterades vara av "inhemsk" typ, och man fann inga speciella drag som tydde på att han varit av nordisk eller annan utländsk härkomst. Skriftliga källor omtalar att Jaroslav varit halt, och undersökningen av skelettet visade mycket riktigt på omfattande sjukliga förändringar, artros, i lederna.

Det andra skelettet i sarkofagen var ett kvinnoskelett. Åldern bedömdes till 50–55 år, vilket stämmer bra med Ingegerd, född ca 1000, död 1050.

Åldersbestämningarna gjordes med dåtidens etablerade metoder inom osteologin. Man undersökte till exempel i vilken grad skallens sömmar hade växt ihop.

Ingegerds kranium, som beskrivs som massivt och tungt med en elliptisk form, var välbevarat. Pannan var "inte särskilt hög" och hade en "genomsnittlig" lutning. Näsan var "starkt framträdande med en smal näsrot". Hakan var "av genomsnittlig storlek" men "markant

Sarkofagen i Sofiakatedralen i Kiev med kvarlevorna av Jaroslav och en kvinna som sannolikt är Ingegerd.

Foto: Gunnar Svahnström 1959.

(Ur "Rysk konst från Vladimir den helige till Ivan den förskräcklige
1000–1550)

framträdande". Tänderna bedömdes som rätt väl bevarade. Kvinno-skallens rastyp liknade närmast den nordeuropeiska, ansåg den sovjetiska kommissionen.

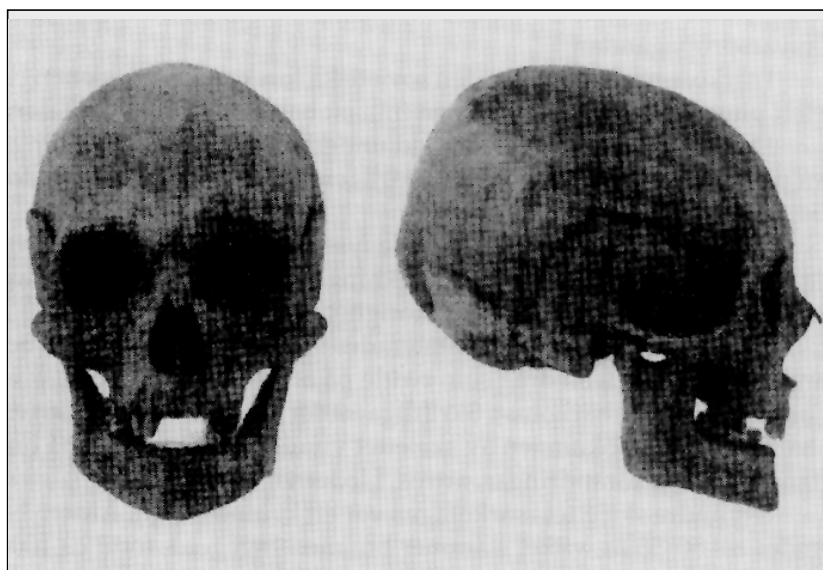
Ingegerds ben och armar var välbevarade medan övriga ben i kroppen var i sämre skick. En del småben saknades. Extremiteternas ben var tunna och långa och muskelfästena inte speciellt markerade, vilket forskarna ansåg inte harmoniera riktigt bra med det kraftiga kraniet. Någon tvekan om att ben och kranium kom från samma person var det dock inte.

Fram till 1950-talet använde osteologer – också den sovjetiska kommissionen – en metod för att bedöma kroppslängd med hjälp av rörbenen, utarbetad vid sekelskiftet av engelsmannen Karl Pearson. Kommissionen fann att Jaroslav varit ca 172 cm och Ingegerd ca 162 cm lång. Senare forskning har emellertid visat att Pearsons metod inte är tillförlitlig, utan att den oftast ger för låga värden. Storfursteparet kan alltså ha varit längre till växten.

Som en jämförelse visar undersökningar i Norge och Danmark att vikingatida kvinnors medellängd var 156–162 cm. Motsvarande för män var 171–172 cm. Medellängden för kvinnor i Skandinavien i dag är 166–167 cm och för män 179–180 cm.

Jaroslavs kranium i sarkofagen i Kiev, fotograferat vid gravöppningen 1939.

*Ingegerds kranium i sarkofagen i Kiev, fotograferat vid gravöppningen 1939.
Foton efter V V Ginsburg i *Kratkie Soobsjtjenija VII*, Moskva/ Leningrad 1940.*

TVÅ TROPARIER

Ett troparion är en kort hymn, som beskriver temat för en helgondag. Dessa två troparier sjungs i liturgin i den svenska Heliga Annas ortodoxa församling.

TROPARION

TILL HELIGA ANNA AV NOVGOROD

I Dig, O Moder, bevarades den gudomliga avbilden,
Du tog ditt kors och efterföljde Kristus;
genom dina gärningar lärde Du Dig förakta det förgängliga köttet
och att vårda själen, den odödliga skapelsen
därför fröjdar sig, saliga Anna,
din själ med helgonen

SÄRSKILT TROPARION TILL HELIGA ANNA

Som en himmelskt lysande stjärna framträdde du från Västern.
Du förunnades antaga den ortodoxa tron och i den frambragte du en
välsignad frukt åt det heliga, ryska landet, heliga, rättrogna
furstinna Anna.

Du älskade Kristus av allt ditt hjärta och du bevarade hans
rättfärdighet och lagar.
Då vi i dag firar ditt allraheligaste minne, mottager vi därför genom
dina förböner syndernas förlåtelse.

Prästen Ignatios Ek i Heliga Annas Ortodoxa församling i Eskilstuna förevisar en av Ingegerdsikonerna för ett filmteam från S:t Petersburg, som vintern 1996 gjorde en film om Ingegerdsminnen i Sverige.

Foto: Anders Nilsson, Eskilstuna-Kuriren

RELIK TILL SVERIGE

En Ingegerdsrelik överfördes i februari 2009 till Sverige från Moskva. Ingegerd är bland ortodoxa kristna vördad som heliga Anna av Novgorod. Den svenska församling som bär detta namn lyder under det serbiska patriarkatet och det var i S:t Savas ortodoxa kyrka i Stockholm som ceremonierna ägde rum, när relikens kom till Sverige.

De ortodoxa kyrkorna är kända för sitt bruk av ikoner, bilder av helgonen genom vilka de troende får kontakt med Gud. Men också relik, rester av helgonens kroppar, spelar en viktig roll i fromhetslivet.

Fader Mikael Liljeström, präst vid Heliga Annas ortodoxa församling förklarar varför relik är betydelsefulla: – Materien är något gott som Gud skänkt oss och inom ortodox tro är det kroppsliga heligt och fint. Det innebär att om vi har en del av en människas kropp betyder det att helgonet är närvarande.

Att det fanns en Ingegerdsrelik i en kyrka i Moskva har inte tidigare varit känt bland ortodoxa i Sverige. Men när så visat sig vara fallet delades den och den del som nu överförts till Sverige är en liten flisa, som infattats i glas och sammet i ett skrin av silver.

Helgonreliken i sitt silverskrin. Foto förf.

Skrinet med helgonreliken och en ikon med Heliga Anna av Novgorod. Foto förf. 2009.

”INGEGERDSRINGEN”

En het julidag 1995 gjorde en arkeologistuderande, vid en utgrävning i Sigtuna, ett märkligt fynd: en fingerring i guld med en särpräglad ”kantigt” utförande, med flera åsar dekorerade med prickar. Ringen var, där den låg i jorden, helt oanfräkt och såg ny ut, ja det tog en bra stund innan upphittaren kunde övertygas om att det inte var något skämt utan att det handlade om en riktig guldring från vikingatiden.

Platsen där ringen påträffades var den tidigmedeltida kyrkogården i kvarteret S:ta Gertrud, vilket innebär Sigtuna museums egen tomt. Ringen låg i fyllningsjord mellan några av gravarna, 90 cm under dagens markyta. Arkeologerna tror att den kan ha följt med upp från ett undre lager, i samband med någon gravgrävning, för kyrkogården är anlagd på en plats där det stått vikingatida bebyggelse. Utgrävningens syfte var att försöka få fram fakta om vilken bebyggelse det kan ha handlat om, och hypotesen var att detta var platsen för Erik seger-sälls och Olof skötkonungs kungsgård, anlagd omkring 980.

Att ringen tillhört prinsessan Ingegerd är bara ett antagande, baserat på ringens mått – den har varit avsedd för en flicka eller finlemmad kvinna – och att Ingegerd troligen växte upp i Sigtuna, nästan säkert på den plats där ringen hittades.

Guld var ingen allemansvara på vikingatiden, ett guldfynd pekar mot kungar och furstar, och fyndet av ringen utlöste ren feber – ”Ingegerdsfeber” när radions Ekoredaktion och TV 2:s Rapport fick tag på den glada händelsen, mitt i semesterns nyhetstorka.

En preliminär genomgång av vilka liknande ringar som eventuellt kan ha påträffats i Sverige tidigare visar att Historiska Museet i Stockholm förvarar fem guldringar, som utseendemässigt i större eller mindre grad påminner om ”Ingegerdsringen”. Av dessa är tre från Gotland, en från Västergötland och en från Östergötland. En snarlik guldring från ett fynd i Fauske i Nordnorge finns också publicerad i facklitteraturen. Dateringarna av de tidigare funna guldringarna, är tyvärr endast ungefärliga: ”vikingatid” och ”1100-talet(?)” anges.

Något bättre ur dateringssynpunkt är ett fynd av två liknande ringar från i Dörby i Småland. Men dessa är av silver. En är förgylld. De påträffades i en stor skatt med silverföremål och mynt, främst från slutet på 1100-talet.

Guldringen från utgrävningen i S:ta Gertrud 3 i Sigtuna.

Foto: Gabriel Hildebrand, Raä.

På grund av att Ingegerdsringen påträffades i omrörda lager är den svårdaterad. En datering på stilmässiga grunder kan vara möjlig, men denna forskningsuppgift återstår att utföra.

Kopior i guld och silver av "Ingegerdsringen" har framställts av silversmeden Nils Nisbel, Sigtuna, och säljs av Sigtuna Museum.

KÄLLOR I URVAL

Nordisk historia

Adam av Bremen. Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar. Översatt av Emanuel Svenberg. Stockholm 1984.

Arbman, Holger. Vikingarna. Stockholm 1962.

Berg, Arno (red). Harald Hardråde. Oslo u.å.

Hyenstrand, Åke. Sverige 989. Stockholm 1989.

Roesdahl, Else (red). Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800–1200. Köpenhamn 1992.

Sawyer, Peter. När Sverige blev Sverige. Alingsås 1991.

Snorre Sturlasson. Nordiska kungasagor. Övers. Karl G. Johansson. Sth 1992.

Tesch, Sten. Sigtuna – Royal Stronghold and Early Town. I Nilsson, L. och Lilja, S. (red): The Emergence of Towns. Stockholm 1996.

Rysk historia

Bodin, Per-Arne. Ryssland och Europa. En kulturhistorisk studie. Sth 1993.

Franklin, Simon and Shepard, Jonathan. The Emergence of Rus 750–1200. Harlow & New York 1996.

Kratkie soobsjtjenija o dokladach i polevyh issledovanijach Instituta istorii materialnoj kultury Akademija Nauk SSSR. VII (Bidrag av V. V. Ginsburg m fl). Moskva/Lgd 1940.

Larsson, Mats G. Ett ödesdigert vikingatåg. Stockholm 1990.

Larsson, Mats G. Våringar. Stockholm 1991.

Larsson, Mats G. Rusernas rike. Stockholm 1993.

Subtelny, Orest. Ukraine. A History. 2nd ed. Toronto 1994.

Svahnström, Gunnar. Kring en fresk i Sofiakatedralen i Kiev. I Nordisk medeltid. Konsthistoriska studier tillägnade Armin Tuulse. Uppsala 1967.

Svahnström, Gunnar. Rysk konst från Vladimir den helige till Ivan den förskräcklige. Visby 1993.

Nestorskrönikan. Övers. Gabriella Oxenstierna. Stockholm/Stehag 1998.

Nestors krönike. Beretningen om de Svundne År. Oversat og kommenteret af Gunnar O. Svane. Århus. 2 oplag. 1986.

Kyrkan och helgonet

Golubinskij, E. Istorija kanonizatsij svjatysch v russkoj tserkvi. Moskva 1903.

Klaesson, Christofer. Ortodoxa kyrkan. Uppsala 1983.

Meyendorff, John. The Orthodox Church. New York 1981.

Polnyj pravoslavnyj bogoslovskij ensiklopedisjeskij slovar. Band I. St Petersburg u.å (före 1917).

Storfurstinnan Anna av Novgorod. (Skrift utgiven av Den Heliga Annas ortodoxa församling, Eskilstuna). 1981.

Ukasatel k slovarjo svjatych, proslavlennyh v rossijskoi tserkvi. St Petersburg 1862.

Svenskt biografiskt lexikon.

SIGTUNA MUSEERS SKRIFTSERIE

1. Sigtuna under medeltiden. Av Else Nordahl. 1982.
2. Igul och Björn läto resa stenen. Runstenar och runinskrifter i Sigtuna kommun. Av Thorgunn Snædal Brink. 1983.
3. Kung Olofs mynthus i kv. Urmakaren, Sigtuna. Av Brita Malmer, Jonas Ros och Sten Tesch. 1991. (*slutsåld*)
4. ...han for österut till Gårdarrike. Nordborna och Ryssland under vikingatiden. Av Mats G. Larsson. 1994.
5. Expedition Holmgård. Vikingabåten Aifurs färd från Sigtuna till Novgorod. Av Rune Edberg. 1994.
6. Ingegerd. Olof skötkonungs dotter. Ett kvinnoöde från vikingatiden. Av Rune Edberg. 1997. Nya upplagor 2001 och 2010.
7. Mariakyrkan i Sigtuna. Dominikankonvent och församlingskyrka 1247–1997. Red. Sten Tesch. 1997.
8. En vikingafärd genom Ryssland och Ukraina. Red. Rune Edberg. 1998.
9. Biskopen i museets trädgård. En arkeologisk gåta. Red. Sten Tesch och Rune Edberg. 2001.
10. Vyer från medeltidens Sigtuna. Av Sten Tesch och Jacques Vincent. 2002, ny upplaga 2005.
11. 150 år med Bergholtz klockgjuteri. Av Gösta Bergholtz. 2003.
12. Viking princess, Christian saint. Ingegerd, a woman in the 11th Century. By Rune Edberg. 2005. (Engelsk upplaga av nr 6).
13. Hör du harpan? Musikaliska strandhugg runt Östersjön med forntida instrument. (Bok och CD). Av Styrbjörn Bergelt. 2006.
14. Steningelera. Av Gunilla och Giselher Naglitsch. 2008.

*Skrifterna kan beställas från Sigtuna Museum,
Stora gatan 55, 193 30 Sigtuna. Tel 08-591 266 70
E-post: sigtunamuseum@sigtuna.se*